БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1972 чыл.
АВГУСТ
4
ПЯТНИЦА
№ 182 (8950).
өртээ 2 көп.

КИДИН-ТҮЛҮК

Чурттуң ховуларында ажаап алыышкын түлүк үезинде. Эвилелдешкен бүгү республикаларның, РСФСР-ниң соңгу болгаш чөөн областарының ажыл-агыйлары ону чорудуп турарлар. Чер ажылдакчылары дүжүттү шалыпкын ажаап ап, күрүнге шыгжамырынче болдунар-ла хөй тарааны урарын оралдажып турар.

ССРЭ-ниң Төп Статистика Эргелелиниң дыңнадып турарындан алырга, айның эгезинге чедир тараа болгаш тараа-бобы культураларны чуртта 44 миллион 408 муң гектар черде кескен, бастырылганы 40 муң 802 муң гектарда чоруткан, бо болза кестинген тарааның 92 хуузу-дур.

Агаар-бойдустуң ээн тарааның быжарын дүргедеткен, күзүн болгаш чазын чажып тараан тарааларның ажаап алыр хуусаазын аажок капсыраалтырып чоокшулаткан. Ол чорук механизаторларның, тускай эртемниглерниң мурнунга чамдык бергелерни тавартырган, ынчалза-даа кезилде биле бастырылганың аразын кызырар дээш ажылдап, тарааны чидириг чокка ажаап алырын, темпини эрткен чылдан бедидерин оралдажып турарлар.

Тарааны ажаавышаан, тараажылар ол-ла черинге шөлдерни саваңдан хостааш, күзүн чажып тарыыр тараага оларны белеткеп — андарып турарлар. (СЭТА).

Чурттуң тараа шөлдеринде

Тараа дүжүрүкчүзү

Дүжүт ажаап алыышкынының түлүк үезинде Курганның элеватор-дээрбе дерил бүдүрер заводу чаа чүүлдү белеткээн. Автомобильдиң чааргкан, 18 тоннаны дүжүрер дүжүрүкчүлерин бүдүрүп үндүрерин ында эгелээн. Бо дүжүрүкчүлер бүдүрүлге шылгалдазын чедиишкинниг эрттирген. Тараа хүлээп алыр пунктуга тараа чедирип келген машинаның чүъгүн ындыг агрегат-биле дүжүреринге чүгле үш-дөрт минута негеттинер.

«Спецэлеватормельмаш» завод чүък таарыштырыкчыларының база бир кол хандырыкчызы болуп турар. Ынчалза-даа зауралчыларның мынчага чедир бүдүрүп үндүрүп келген тургузуглары чүгле тускай хемчээлдиг, 15 тоннаң ашпас деңзилиг маркалыг автомашиналарның чүъгүн дүжүрүп болур турган. Кустанайның машина-шенелде станциязының специалистери-биле кады бүдүрүлгениң рационализаторлары тургузулгаларының чүък көдүрерин үш тонна чедир көвүдедир база чаңгыс автомашинаның болгаш чартык прицептерлиг машиналарның чүъгүн дүжүреринге оларны таарыштырып ап шыдаан.

Тараа культураларының массалыг ажаап алыышкынының эгезинде-ле курганчылар хөй чүък көдүрер болгаш сайзыраңгайжыткан 600 хире автомобиль дүжүрүкчүлерин Уралдың, Сибирьниң, Казахстанның болгаш чурттуң өске-даа районнарынче чорудуп берген.

(СЭТА-ның корр.).

ТРАНСПОРТ БОЛГАШ АЖААП АЛЫЫШКЫН

Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге эң харысаалгалыг, эң дүшкүүрлүг болгаш чер ажылдыгларының чылда кылган күш-ажылының түңнелин тодарадыр чүүл — дүжүт ажаап алыышкыны. Аңаа транспорттуң ылаңгыя автотранспорттуң ролю улуг.

Ажаап алыышкынга киржир транспорттуң ажылы чыл келген тудум-на нарыыдап бар чыдар: сөөртүлгениң хемчээли өзүп, ажаап алыышкынның хуусаазы кызырлып, оруктарга машиналарның шимчээшкини көвүдеп, ажаалда техниказының болгаш тараа хүлээп алыр пунктуларның кызыг чай чок дөмниг ажылдаарын негей бээр автопоездилерниң саны өзүп турар.

Ынчангаш транспорт чепсек-херекселдерин бүдүрүкчүлүг ажыглаарын, сөөртүлгениң бот-үнезин чиигедирин, ажаалданың хуусаазын кызырарын хандырып турар чаа депшилгелиг чүүлдерни нептередири эргежок чугула. Ажаалда-транспорт бригадаларын, төпчүткен автоотрядтарны организастаар херек. Оларның кол-ла сорулгазы шөл—шаң—тараа хүлээп алыр пункт аразынга сөөртүлгени хандырары болур. Ажаалда-транспорт бригадаларын, төпчүткен автоотрядтар организастаар ажылды Краснодар, Красноярск крайларга, тараалаң өске-даа областарга эрткен чылын шенеп көрген, ооң улуг ажыктыы илерээн.

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар республиканың транспорт эргелелиниң, «Сельхозтехника» каттыжыышкынының, Көдээ ажыл-агый министерствозунуң автобаазазының, министерстволарның, ведомстволарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның 710 автомашиназы, «Беларусь» деп 70 трактор, 130 автопоезд бо чылгы ажаап алыышкынга киржир. 1972 чылдың дүжүдүн болгаш көдээ ажыл-агый продуктуларын сөөртүрүнге киржир бүгү транспортту оперативтиг удуртуруну (машиналарның ведомстволарын аайы-биле кымга чагыртканы хамаарылга чокка) Тываның транспорт эргелелинге дааскан. Ажаап алыышкынга киржир машиналарның ийи ээлчег-биле ажылдаарын хандырары-биле август 10-дан эгелеп, улус ажыл-агыйындан 140 чолаачыны хаара тударын Кызыл хоорküүскомунга, райküүскомнарга дааскан.

Бригадаларның, отрядтарның үзүктел чок ажылдаарын хандырар сорулга-биле автопаркты дерип-селип, ооң техниктиг белеткелин улгаттырар, хандырылга, септелге ажылдарын дүргедедир хемчеглерни ап турар. Тываның транспорт эргелели, «Сельхозтехника» каттыжыышкыны көдээ ажыл-агый продуктулары болгаш тараа сөөртүр машиналарны чогуур өйүнде, шынарлыг белеткээр талазы-биле комиссияларны тургускан, АТБ-лерге даалгаларны берген, автомобильдерни белеткээриниң графигин тургускан. № 2, № 3 АТБ-лер, «Трансельхозтехниканың» Кызылда автобүдүрүлгези ажаап алыышкынга эки белеткенип турар. Ол черлер чолаачылар бригадаларын четчелээш, автомобильдерни дерип, колхоз, совхозтар-биле тараа, силос сөөртүрүнүң керээлерин чарган, септелге кылыр бригадаларны тургускан болгаш өске-даа хемчеглерни боттандырып турар.

Ынчалза-даа июль 19-ка чедир байдалды ап көөрге, Тываның транспорт эргелелинде ажаап алыышкынга кирер автомобильдерниң чүгле 42 хуузу, кузовтарның 75 хуузу болгаш кожугларның 43 хуузу белен болуп турар. Шагаан-Арыг, Ак-Довурак АТБ-лери ажаап алыышкынга автопаркты белеткээр дугайында дужаал безин үндүрбээн, а Хову-Аксы АТБ-зи чаңгыс-даа машина белеткеп албаан.

АТБ-лерниң хөй нуруузу кузовтарны тараа төгүлбес кылдыр септээр ажылды озалдаткан. Хову-Аксы, Шагаан-Арыг АТБ-лери кузов септээр материалдарны безин садып албаан, автомобильдерни брезентилер, дүлгүүрлер-биле чедир хандырбаан. Кызылдың автосептелге заводу шимчедикчилер, агрегаттар септелгезин саададып, ажаап алыышкынга ниити белеткелдиң хуусаазын узамдыктырып турар.

Автоэргелелдиң Кызылда транспорт ажыглал конторазы (начальниги эш Тупицын) ажаап алыышкынга кошкак белеткенген. Шаңнардан тараа хүлээп алыр пунктуларже тараа сөөртүр талазы-биле керээ чарарын ам-даа доозпаан, төп диспетчер пунктузунуң, оперативтиг диспетчер бөлүктериниң турар черлерин тодаратпаан, оларны харылзаа болгаш аргыжар транспорт-биле хандырбаан, тараа хүлээп алыр пунктуларже дүжүт сөөртүрүнүң маршруттарын алызынга чедир бодап, сүмелешпээн.

Ажаап алыышкынны хандырарының бир чугула негелдези болза, чолаачыларның доктааш дивес ажылдаарын хандырары болур. Ажаап алыышкын эгелегиже чедир дүжүт сөөртүр бүгү оруктарны, көвүрүглерни дескилеп, септээр, эргежок чугула орук демдектерин, айтыкчыларны тургузар ужурлуг. СЭКП обкомунуң бюрозунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бо талазы-биле доктаалын автооруктарны тудар болгаш ажыглалга киирериниң бүдүрүлге эргелели (начальниги эш Чернов) шүүшпес ёзу-биле боттандырып турарын агартыр чылдаганы чок.

Чолаачыларның, септелге ажылчыннарының амыдырал-чурталгазынче, социалистиг чарыштың түңнелдерин чогуур үезинде үндүрүп турарынче амдыгаалтан эгелеп сагыш салыры чугула. Бодунуң күш-ажылы дээш чолаачының сонуургалын болдуруп турар чаңгыс аай нормаларны болгаш өртектерни бүгү ведомстволарга ажылдап кылыр херек.

1971 чылда Каа-Хемде «Октябрь 30 чылы» колхоз чолаачыларының чемненилгезин болгаш амыдырал-чурталгазын четпес организастаан, ол-ла районда «Ленинчи орук» колхоз чолаачылар хүлээп алырынга багай белеткенген, а «Элегес» совхозка автомашиналарның анаа турар чоруу хөй болган. Мындыг уржуктар катаптавазын дээш колхоз, совхозтарның удуртукчулары чогуур хемчеглерни алыр хүлээлгелиг.

Бо бүгү айтырыглар СЭКП-ниң Кызыл хоорkомунуң, райкомнарның, райхоорküүскомнарның, партия эге организацияларының, министерстволар, ведомстволар, АТБ-лер, колхоз, совхоз удуртукчуларының, коммунист кижи бүрүзүнүң кичээнгейиниң төвүнге турар ужурлуг, Командировкалап чоруткан-даа, ажыл-агыйларга-даа хамааржып турар автомобильдерниң күчүзүн долузу-биле ажыглаары, чолаачыларның амыдырал-чурталгазын болур-чогууру-биле организастаар, оларның ажылын контрольдаары, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаары — доктаамал кичээнгейни көргүзерин негеп турар айтырыглар болур.

Автотранспортчуларның көдээ ажыл-агый ажылдакчылары-биле кады чорудар хүлээлгелиг билдилиг болгаш шалыпкын ажылы ажаап алыышкынны-болгаш бо чылдың көдээ ажыл-агый продуктуларының сөөртүлгезин чедиишкинниг чорударының үндезини. Тарааны чогуур үезинде чидириг чокка ажаап алыры — ажаап алыышкынга киржир автотранспортчу бүрүзүнүң хүндүлүг хүлээлгези.

Ужудуушкунда — «Космос-513»

Черниң «Космос-513» дээр кылымал спутнигиниң салып үндүрүүшкүнүн 1972 чылдың август 2-де Совет Эвилелинге боттандырган.

Спутникте тургускан аппаратура өй-тавында ажылдап чоруур. Таарыштырылга-саналга тевү келген информацияны ажылдап кылып турар.

(СЭТА).

ТОСКУ БЕШ ЧЫЛДЫҢ ҮЛҮҮНГЕ

ХОВУЛАРЖЕ БЕЛЕН

Каа-Хем районнуң ажыл-агыйларының тараа шөлдеринде бо чылын бедик дүжүт өстүрүнген. Кайы-даа колхозтуң, совхозтуң тараа, мал чеми культураларының үнгени районнуң ажыл-ишчилериниң өөрүшкүзүн хайныктырып, аңаа шыңгыы белеткелче сорук кирип турар.

Бо хүннерге чедир дүжүтке киржир, септезе чогуур 21 тараа комбайнының 20-зин белен кылып алган «Тиилелге» колхоз ол талазы-биле ажыл-агыйларның мурнуку одуруунда. Дүжүт ажаап алыышкынынга хереглээр бүгү техниказын бо колхоз 90 хуу чедир белен кылып алган.

Техниканы ажаап алыышкынга белеткээр талазы-биле ниити черде «Бүрен» совхозтуң механизаторлары болгаш септекчилери чоруп турар. Олар бөгүнге чедир септелге эртсе чогуур тараа комбайннарының 15-жин белен кылып алган ийикпе, азы ол талазы-биле планының 88 хуузун бүрүн күүсеткеш, арткан комбайннарны болгаш тараа арыглаар машиналарны, жаткаларны чоокку хүннерде доозар деп хүлээнгеннер.

Ооң дараазында черни — септеттинзе чогуур комбайннарының 12-зин белен кылып, ажаап алыышкын техниказының септелге планын 75 хуу чедирген «Коммунизмче орук» колхоз ээлеп турар. Бо ажыл-агыйның механизаторлары база-ла бүгү техниказын, механизмнерни август 10-нуң бертинде ыяап-ла доозар сорулганы салган.

Каа-Хем районнуң бүгү ажыл-агыйларында бо хүннерге чедир шупту 89 тараа комбайны септелге эрткен, ол болза септеттинзе чогуур комбайннарның 49,1 хуузу болуп турар. Чоокта чаа СЭКП райкомунуң бюрозунга күрүнеге тараа садарының дугайында айтырыгны чугаалашкан болгаш ажыл-агыйларда техника белеткелиниң дугайында кыска дыңнадыгларын аңаа ап, август 9-ка чедир бүгү белеткелди доосқан турарын удуртукчуларга дааскан.

В. ГАЙДУК.

ЭЙЛИГ-ХЕМНИҢ СИГЕНЧИЛЕРИНДЕ

Бо чайын Эйлиг-Хемниң чоок-кавы аалактарында, оймактарында сигенниң өскени кайгамчык. Күш-ле четчир болза, кезип-ле билир: Бачы ортулукта, Чаа-Септе, Кызыл-Даш аалактарында, Улуг, Биче Оймактарда, Кара-Булуңда, Хем-Аксында совхозтуң бо салбырының бүгү-ле чурттакчылары ол ажылче хаара туттунганын көрүп болур. «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң дирекциязы салбырга —879 тонна сигенни белеткээр улуг планны берген.

Хоочун сигенчи Соскал Чаш-оолга удурткан механизастаттынган сигенчи бригаданың кежигүннери Чаа-Септиң терең сигенин кезип, бөлүп кирипкен. Бо хүннерге чедир олар 166 га черниң сигенин кестирип, ооң 115 газын бөлдүрүп, 942 центнер сигенни сарааттап алган.

Мал чеминиң белеткели эгелээ-ле үр болбаан-даа бол, ооң мурнакчылары илереп келгени өөрүнчүг. Механизатор Кызыл-оол Каң-оол ДТ-20 деп маркалыг трактор-биле хүнде-ле 9 гектар сиген кестирер нормазын үргүлчү ажыр күүседип келген. Сарааттакчы Ховалыг Ойдуп-оол өске эш-өөрүнге үлегерчижээн көргүзүп, шудургу ажылдап турар.

Суурнуң сиген ажаап алыышкынынга киржип шыдавас кижилеринден — херээженнерден болгаш бичии уруглардан тургустунган бүдүк-бүрү белеткээр тускай звено бар. Олар бо хүннерге чедир 8 тонна бүдүк-бүрүнү белеткээш, чоок-кавы кыштагларда, фермаларда барып аскылаан.

Кызыл-Даш оймаанда, ооң чоогунда аалактарның сигенин ажаап алыры-биле аныяктарның тускай бригадазын аъткарган.

Эйлиг-Хем — «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң мал ажылдыг улуг салбыры. Белеткеттинер бүгү-ле мал чеми келир кыжын ниитиниң малының хүр, мелди, күш-деңгилдези шыырак ажарынга магадылал дээрзин малчыннар эки билир. Ынчангаш салбырда бүгү 32 кодан малчынга 8-8 тонна сиген белеткээр онаалдаларны берген. Оларның чамдыктары боттарының ол планныг даалгаларын күүседип эгелээннер. Эйлиг-хемчилер мал чеминиң белеткелин чедиишкинниг чорудар дээш чүткүлдүг ажылдап турар.

БИСТИҢ КОРР.

ЭКИ ЭГЕЛЭЭШКИН

«Тыва даг-дүгү» комбинатта бедик сорттуг руда болбаазырадыр цехтиң коллективи тоску беш чылдың ийиги чылының бирги чартында ажылын эки эгелээн. Ында шупту ээлчеглер ССРЭ-ниң 50 чылынга уткуштур алган социалистиг хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседир дээш күженишкинниг ажылдап турар.

Кызымак, ажылга ынак чорук — чедиишкинниң үндезини. Июльдуң төнчүзүнге чедир болбаазырадылга неги ай планындан ажыр 550 тонна сорттуң даг-дүгүн берген. Ылаңгыя Ч. Анай-оол удурткан дөрт дугаар ээлчег ажылга шылгараан. Ол коллектив 1972 чылдың эрткен чартының түңнели-биле арыглакчылар ээлчеглеринден бирги черни ээлээн. Ам ооң кежигүннери база мурнуку олурутда.

Бо ээлчег июльдуң 24 хүннеринде 856 тонна сорттуг даг-дүгүн арыглаан, ол болза айда онаалдадан 40 тоннага хөй болуп турары ол-дур.

ССРЭ-ниң 50 чылынга холбаштыр партияның болгаш чазактың доктааткан Юбилейлиг хүндүлел демдээн алыр эрге дээш республиканың мурнакчы бүдүрүлге коллективтериниң үндүрген кыйгырыын коллектив ниити-биле деткивишаан, моон соңгаар улам бедик көргүзүглерлиг ажылдаарын хүлээнип турар.

(БИСТИҢ КОРР.).

САРААТТАР НЕМЕШКЕН

«Чыраа-Бажы» совхозтуң Хорум-Даг салбырында К. Одай-Дамбаага удурткан мал чеми белеткээр бригада сиген кезилдезин шапкынчыткан. Ында 3 трактор сигенни кезип, бөлүп сарааттап турар. Хол кадырлыг 24 кижи арыглар ишти, бугалар уннарында ажылдап, бо хүннерге чедир 80 га черниң сигенин кезип, бөлүп, 600 центнерни сарааттап тургускан.

Ында шупту 54 кижи ажылдап турар. Олар 25 тонна бүдүк-бүрүнү база белеткээн. Хол-биле сиген кезеринде М. Ян-оол, Б. Куулар, В. Куулар, бөлдүрүкчүлерде М. Шоома, И. Моңгуш, сараат салыкчыларында М. Очур-оол, М. Экер-оол болгаш өскелер-даа үлүг нормазын 105—108 хуу күүседип турар.

Партия организациязы ол бригадага лекция, беседаны кылып агитхуудустарны үндүрүп турар, почта чедирилгезин эки организастаан.

О. ДҮДЕРАА.

Бии-Хем районнуң «Саян» совхозунда Макар Сумуяны ооң өөрү эки билир. Ол ында аңаа ажылчын болуп ажылдап турар, ынчаарга хөй кыргылдаазы чедип келирге, ол ажылче шилчип, мергежилдиин көргүзе бээр. Херек апарганда ол дүн-хүн дивейн ажылдагылаар. Макар кыргыкчыларның республика маргылдаазының киржикчизи болуп, аныяк кыргыкчыларның ортузунга бирги черни ээлээн.

Ол ында комсомол комитединиң кежигүнү, хөй-нииити ажылынга идепкейлиин көргүзүп турар.

ЧУРУКТА— Макар Сумуя.

Н. БРЕДИХИННИҢ фотозу.

Чарышты доктаамал чырыдар

Дүүн СЭКП Тыва обкому нуң пропаганда болгаш агита ция килдизиниң хуралы бол ган. Аңаа социалистиг чарыш ты солун арнынга чырыды турарының дугайында Ак-Довурак хоорайда «Даг-дүг дээш» деп хөй тиражтыг со лунунуң редактору А. К. Чы чаан-оолдуң илеткелин дын нап, чугаалашкан.

Чугаалашкан айтырыг тала зы-биле санал берген эште социалистиг чарышты чыры дып турарында чамдык че диишкиннерниң барын дем деглээннер.

«Социалистиг чарышты ор ганизастаарын улам экижи дер дугайында» СЭКП ТК-ны доктаалында айыткан сору галарга дүүштүр чарышты коллективтерде канчаар орга низастап, ооң дээштиин ка чалдыр чедип ап турары ооң кижизидилгелиг ужур-ду зазын, мурнакчы арга-ду жулганы, чаартыкчы сана ларны бүдүрүлгеде нептере дип турарын тодаргай, би дингир база доктаамал бижи көргүзериниң чугулазын ху рал айыткан. Ынчангаш ССРЭ-ниң чартык чүс чы юбилейинге уткуштур чарыш мурнакчы дуржулга, чаартык чы, чогаадыкчы саналдар ду гайында рубрикаларны солу арнындан дүжүрбейн, солу нуң идейлиг утка-шынары улам экижидери чугула дээр зин хуралдан демдеглээн.

РОССИЯНЫҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ БАЗЫМЫ

1972 чылдың бирги чартында республиканың улус ажыл-агыйының хөгжүлдезиниң Күрүне планының күүселдезиниң дугайында РСФСР-ниң Төп Статистика Эргелелиниң ДЫҢНАДЫЫ

СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин күүседип, ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылын төлептиг уткуур дээш чарыжывышаан, Россия Федерациязының ажылчы чоннары улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге, чоннуң амыдырал деңнелин бедидеринге бирги чартык чылда чаа-чаа чедиишкиннерни чедип алган.

Продукцияны сайгарарының болгаш кылыгларының эң чугула хевирлериниң хөй нуруузун бүдүрүп үндүрериниң талазы-биле чартык чыл планын үлетпүр республикага ниитизи-биле ажыр күүсеткен.

Эрткен чылдың хамаарышкан үезинге деңнээрге үлетпүр бүдүрүүшкүнүнүң немей өзүлдези 6 хуу болган. Улус ажыл-агыйында техниктиг депшилгени хандырып турар адырлар улам бедик темпилер-биле хөгжүп келген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү үлетпүрге 6 хуу немей өскен.

1971 чылдың бирги чартында турганынга деңнээрге продукция бүдүрериниң үлетпүрнүң кол адырлары мынчаар көвүдеткен: электроэнергетика — 8 хуу, одаар чүүл үлетпүрү — 6 хуу, кара болгаш өңнүг металлургия — 7 хуу, химия болгаш нефтехимия үлетпүрү — 9 хуу, машина тудуушкуну болгаш металл ажылдап кылыры — 11 хуу; ыяш, ыяшты болбаазырадыр ажылдап кылыр болгаш целлюлоза-саазын үлетпүрү — 5 хуу, тудуг материалдарының үлетпүрү — 6 хуу, чиик үлетпүр — 2 хуу, аъш-чем үлетпүрү — 3 хуу. Культура-амыдыралдың бараанннарын болгаш ажыл-агыйжы херекселдерин бүдүрери 10 хуу өскен.

Чылдың баштайгы чартының планын Камчатка, Мурманск, Астрахань областардан болгаш Чечен-Ингуш автономнуг республикадан аңгыда РСФСР-ниң бүгү үлетпүр министерстволары болгаш бүгү автономнуг республикаларның, крайларның областарның үлетпүрү күүсеткен.

1972 чылдың бирги чартында ниитизи-биле республикага бүдүрген чүүлдер болза: электроэнергия — 267 миллиард киловатт-шак, нефть — 157 миллион тонна; газ — 44,8 миллиард кубометр, хөмүр-даш — 180 миллион тонна, шой — 22,4 миллион тонна, каң — 34,4 миллион тонна, прокат (шупту) — 27,2 миллион тонна, каң хоолайлар — 765 миллион метр, демир рудазы — 33,9 миллион тонна, минералдыг чемиишчидилгелер (чижек саннар-биле) — 15,3 миллион тонна, химиктиг волокнолар—231 муң тонна, металл кезер станоктар — 52,1 муң кезек, автоматчыдарының приборларын болгаш херекселдерни — 886 миллион рубльге, саналга техниказының херекселдерин болгаш оларга немелде кезектерни — 259 миллион рубльге, автомобильдер — 557 муң кезек, тракторлар — 112 муң кезек, көдээ ажыл-агый машиналарын — 683 миллион рубльге, целлюлоза — 2,6 миллион тонна, саазын — 1,9 миллион тонна, цемент — 30,7 миллион тонна, пөстер: хөвең-саазын — 2567 миллион дөрбелчин метр, дүктен кылган пөстер—245 миллион дөрбелчин метр, лён пөстер—297 миллион дөрбелчин метр, торгу—408 миллион дөрбелчин метр, даараныгга кылыгларын 5 миллиард рубльге, иштики хеп трикотажы — 175 миллион кезек, даштыкы хеп трикотажы — 105 миллион кезек, хөм идиктер 163 миллион ажеш, эът (үлетпүрге ажылдап кылганы) — 2 миллион тонна, аъш-чемниң балык продукциязын 681 миллион рубльге, чуушкуннуң синтетиктиг херекселдери — 175 миллион тонна, шантар— 19 миллион кезек, фарфор-шаажаң савалар — 200 миллион кезек, радиоприёмниктер болгаш радиолар — 2,7 миллион кезек, телевизорлар — 1,6 миллион кезек, соодукчулар — 1,6 миллион кезек, хеп чуур машиналар—1 миллион кезек, электри-биле доозун сордурукчулары — 634 муң кезек, мотоциклдер болгаш мотороллёрлар — 338 муң кезек, мебельди — 938 миллион рубльге.

Бүдүрүлгелерниң техника-экономиктиг көргүзүглери экижээн. Үлетпүр продукциязының бот-үнези чиигээн. Мөөңнээшкиннер планы күүсеттинген. 1971 чылдың баштайгы чартынга деңнээрге үлетпүр болгаш улус ажыл-агый талазы-биле арыг орулгалар алыры 9 хуу немей өскен.

План үлетпүрге ниитизи-биле күүсеттинген-даа болза, чамдык бүдүрүлгелер бүдүрүлге пландарын болгаш мөөңнээшкиннер пландарын күүсетпээн. Ажыглалда чаа кирген чамдык бүдүрүлгелер төлевилел күчүлерин ам-даа ооңум шиңгээдип ап турар— деп, РСФСР-ниң ТСЭ-зиниң дыңнадыында демдеглээн.

Россия Федерациязының көдээ ажыл-агыйының ажылдакчылары часкы хову ажылдарын организастыг эрттирген. Колхозтар болгаш совхозтар часкы тарылганың планын чедиишкинниг күүсеткен болгаш күзүн чажып тараан культуралар агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдарының түңнелинде өлүп каарга, черлерге тарааны дагын тарыырын хандырган.

1972 чылдың дүжүдүнге бүгү көдээ ажыл-агый культураларының тарылга шөлү 123,7 миллион гектар, ооң иштинде тараа культуралары — 74,3 миллион гектар болган. Эрткен чылдыынга деңнээрге тараа культураларының, чигир свёклазының, картофельдиң, ногааларның тарылга шөлдери калбарган. Суггарылгалыг черлерге тараан тарылгалар көвүдээн.

Эрткен чылдың бирги чартынга деңнээрге эът бүдүрери 4 хуу, сүт — 3 хуу, чуургалар — 13 хуу көвүдээн. Мал ажылының продуктуларын күрүнениң садып алганы: мал болгаш куш — 3510 муң тонна, сүт — 13,5 миллион тонна, чуургалар — 8,6 миллиард кезек. Малды, кушту болгаш чуургаларны пландан ажыр садып алырының доктааттынган хемчээлдерин барымдаалап алырга, чартык чыл планы ажыр күүсеттинген. Сүттү төлевилеттингениинден арай эвээшти садып алган.

Көдээ ажыл-агыйның материал-техниктиг базазы быжыгып үргүлчүлээн. Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге бирги чартык чылда күрүнениң болгаш колхозтарның капитал салыышкыннары 4,6 миллиард рубль болган. Көдээ ажыл-агыйга техниканың эң чугула хевирлерин болгаш минералдыг чемиишчидилгелерни бээриниң чартык чыл планы күүсеттинген. Көдээже 11,3 миллион тонна минералдыг чемиишчидилгелерни болгаш мал чеми 201 муң тонна фосфаттарны чоруткан.

Транспорттуң бүгү хевирлериниң чүък саарылгазы 1,4 триллион тонна-километр болуп, 1971 чылдың бирги чартында турганынга бодаарга 6 хуу көвүдээн. РСФСР-ниң чагыргазында турар транспорттуң бүгү хевирлери 1971 чылдың бирги чартынга бодаарга арыг орулгаларны 7 хуу хөйнү алган.

Эрткен чартык чылда күрүнениң капитал салыышкыннарының күүсели-биле ниити өртек-үнези 10,4 миллиард рубльдиң кол фондуларын ажыглалга киирген.

Ол үениң дургузунда күрүнениң капитал салыышкыннары 20,8 миллиард рубль болуп, эрткен чылдың бирги чартынга деңнээрге 6 хуу немей өскен.

Күрүнениң кереэлиг ажылдаар тудуг-монтаж организациялары кереэлиг ажылдарны эрткен чылдың баштайгы чартындаазындан 10 хуу хөйнү бүдүрген.

Тудуг-монтаж организацияларын планнаашкынның болгаш экономиктиг идиг бериишкинниң чаа системазынче шилчидерин үргүлчүлээн. Чаа система ёзугаар чылдың баштайгы чартында 250 ажыг тресттер, бажың тудар комбинаттар болгаш өске-даа организациялар ажылдаан, олар кереэлиг ажылдарның ниити хемчээлиниң 23 хуузун күүседип турар.

Тудугга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 5 хуу бедээн. Тудуг-монтаж ажылдарының өртек-үнези чиигээн. Кереэлиг ажылдаар организацияларның арыг орулгазы 10 хуу немей өскен.

Чамдык тудуг болгаш монтаж организациялары кереэлиг ажылдарның хемчээли ниң, күш-ажылдың бүдүрү чүлүүнүң, бот-үнезин чиге диринин болгаш арыг ору гаты өстүрериниң талазы-б ле онаалгаларны чедир күү сетпээн.

1972 чылдың бирги чар тында РСФСР-ниң улу ажыл-агыйында ажылчынна ның болгаш албан-хаакчыла ның саны ортумаа-биле 56 миллион кижи болуп, 197 чылдың бирги чартынд турганындан 1,2 миллион ки жи хөй болган.

Ажылчыннарның болга албан-хаакчыларның айда о тумак ажыл төлевири эртке чылдың хамаарышкан үези ге деңнээрге 3,6 хуу беди 133,7 рубль, а херегледд ниитилел фондуларындан т лелгелерни болгаш чиигелд лерни кииріштир алыры 180,1 рубль болган. Колхозчу ларның күш-ажыл төлеви 5 хуу көвүдээн.

Үрмектеп садыглаар б раан саарылгазының пла 99,6 хуу күүсеттинген.

Чурталга болгаш культура амыдырал тудуу улуг хе чээлдерге үргүлчүлээн де РСФСР-ниң ТСЭ-зиниң ды надыында демдеглээн. Эртк чылдың бирги чартынд турганынга бодаарга чонну амыдырал хандырылгазыны хемчээли ниитизи-биле 9 ху а көдээ черлерге — 12 ху немей өскен. Улус өөредилге зиниң болгаш культураны талазынга улам ыяайгы н дашкиннер чедип алдынга Чоннуң медицина хандыры газы экижип үргүлчүлээн.

РСФСР-ниң чонунуң са 1972 чылдың июль 1-де 131, миллион кижи болган.

(СЭТА).

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГА-БИЛЕ КӨӨР

Партийжи амыдырал

Организас-политиктиг чугу- а хемчег — партия докумен- лерин солуур дугайында ЭКП ТК-ның Пленумунуң ктаалын чурттуң өске бү- черлеринде дег, Чөөн-Хем- к районнуң партия органи- циялары хуралдарынга та- ныжып чугаалашкан. Пар- я документилерин солууру партияның хүрээлеңин улам дай быжыглаарынга, ха- арышкан бүдүрүлгеге учас- ктарының ажылынга, хөй- итиниң амыдыралынга ком- унистерниң идепкейин бол- ш харысалгазын бедиде- инге, сагылга-чурумну улам штелдирерингe, СЭКП Ус- вының негелделерин хажык кка күүседиринге идигип р дээрзин партия хурал- рынга санал бергеннер чу- алаан. Күш-ажылга, хөй- нити амыдыралынга комму- истерниң идепкейи бедип, арның ажылчы чонну орга- изастаар, башкарар ролю ам өзүп турар. Районнуң кыл-агый болгаш культура ргузуушкунунда чамдык дишкиннер чедип алдын- п. Чөөн-Хемчиктиң бүдү- лгелери продукция бүдүрер за сайгарар планын чартык лда күүсеткен. Көдээ кыл-ишчилериниң шудургу кылының ачызында район лдың бирги чартынында кү- неге мал продуктулары са- р планын сүттү 103,8 хуу, тти 100,3 хуу, дүктү 137,2 у күүсеткен.

Ажыл-херекке коммунис- рниң идепкейин көдүрер та- зы-биле «Алдан-Маадыр» вхозта партия организация- (партком секретары эш Оңдар) шудургу ажылды рудуп турар. Совхоз бүдү- лгезиниң база хөй-нити- ң политиктиг амыдыралы- ң айтырыгларын шиитпир- эринге коммунистер кол кьарыкчы күш бооп турар. ада коммунистер социа- стиг чарыштың мурнуку одуруунда туржуп, күш-ажылчы үлегерин көргүзүп турар. Чижээ, төрүүр 100 хойга онаажтыр Шекпээрде, Оргу-Шөлде хойжу бригадалар (бригадирлери Ооржак Серен, Монгуш Оттук) 92—94 хураганны, коммунист малчыннар Монгуш Оттук, Сарыглар Эртине, Ооржак Дажы-Намчал, Сергей Ашак олар 100—101 хураганны алган. Шөлде-Тейниң механизастыг бригадазы (бригадири Х. Көшкар-оол) 65 тонна сигенни белеткээн. Ындыг мурнакчы коммунистер хөй. Ажыл-ишчилерниң ортузунга партийжи-политиктиг, организастыг ажылды бедик деңнелге чорудуп турарындан совхоз чартык чылда планныг онаалгаларын чедиишкинниг күүсеткен.

Каа-Хемниң хөмүр-даш разрезиниң Чадаана участогунда, районнуң кижи эмнелгезинде партия организациялары (секретарьлары эштер С. Потехин, Д. Кара-Сал) ажыл-херекке коммунистерниң ролюн бедидеринге, практиктиг сорулгаларны шиитпирлээринге улуг рольдуг бооп турар. Хөмүр-даш разрезиниң Чадаана участогунуң дагжылары чартык чылда продукция сайгарар планын 120 хуу күүсеткен.

Районнуң коммунистериниң хөй нуруузу оларга даандырган ажыл-херекти партийжи бедик харысалга-биле күүседип турар. Ындыгларның чижээнге «Искра» колхозта Ш. Иргитти, «Сельхозтехника» салбырында П. Ивановту, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозта М. Алдын-кысты, Ленин аттыг колхозта С. Дүктүгну болгаш оон-даа өскелерни хамаарыштырып болур.

Партия документилерин солууру дээрге, партия организациязы бүрүзүнге СЭКП-ниң XXIV съездизиниң шиитпирлерин канчаар боттандырып турарын шыңгыы негелделиг-биле хынаары болур дээрзин ТК-ның май Пленумунга айыткан. Ындыг турбуже, чамдык партия организациялары коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер, оларны кижизидер талазы-биле ажылды экижидеринче четпес кичээнгей салып турар. Ийи-чаңгыс коммунистерге хөй даалга бээр чорук ам-даа бар. Ындыг байдал өске коммунистерниң идепкейин кудуладырынга чедирип турар. Ол ышкаш чамдык коммунистерниң ажылын, партийжи даалгаларны олар канчаар күүседип турарын партия организациялары кошкак контрольдап турар.

АТБ-де партия эге организациязының секретары турган В. Филимонов коммунистерге партийжи даалгаларны ёзу барымдаалап берзе-даа, оларның күүселдези дээш контрольду чорутпаан. Чылдың баштайгы үш айларында партия хуралдарын эрттирбээн. Уставчы негелделерни каржызы-биле хажытканын барымдаалааш В. Филимоновту партия эге организациязының секретарындан чайлаткан. Райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелинде, «Сельхозтехниканың» салбырында, автобаазада партия эге организацияларының секретарьлары эштер Земченко, Вологин, Селин партия хуралдарын эрттирер хуусаазын сагывайн турар. Суг-Аксы ортумак школазында парторганизация секретары эш Т. Оолак коммунистерге берген партийжи даалгаларның күүселдези дээш негелде чорутпайн, оларның отчёдун хуралдарга дыңнаарын практикалавайн турар.

Партия эге организациялары сөөлгү чылдарда СЭКП-ге хүлээп алыышкынче кичээнгейни күштелдирип, оон шынар составын экижидеринге холбаштыр чамдык ажылдарны чоруткан. 1968 чылда партия кежигүннеринге кирген кандидаттарның 47,8 хуузу ажылчыннар, колхозчулар турган болза бо чылдың ийиги кварталында хүлээп алган кандидаттарның 62 хуузу ажылчыннар болгаш колхозчулар болган.

СЭКП-ниң Чөөн-Хемчик райкомунуң пленумунга чоокта партия документилерин солууру-биле холбашкан айтырыгны чугаалашкаш, районда партийжи организастыг болгаш иштики ажылдарның дугайын кандыр анализтеп көрген. Аңаа илеткел кылган партия райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Куулар болгаш санал берген эштер черчерде парторганизацияларның ажыл-чорудулгазында эки талалар-биле кады четпестерни база тодаргай айыткан.

Ылаңгыя чамдык партия организациялары партийжи хүрээлеңниң шынар составын экижидер талазы-биле СЭКП-ниң XXIV съездизиниң айтыышкынын багай күүседип турар. Чижээ, «Чыраа-Бажы» совхозта партия организациязы (партком секретары Г. Канчыыр-оол) бо чылдың алды айларында партия кежигүнүнүң кандидаттарынга хүлээп алган 5 кижиниң чаңгызы-даа ажылчын эвес. Эрткен алды айларда совхозтарда парторганизацияларның партияга хүлээп алган кижилериңден 3—4-ле малчын бар.

«Искра» колхозта, «Чыраа-Бажы» совхозта болгаш өске-даа чамдык парторганизациялар партийжи хүрээлеңни өстүрер, оон шынар составын таарыштыр көөр, аныяк коммунистер-биле ажылды экижидер, партия талазы-биле хемчег алдырган коммунистерниң хемчээн дүжүртүр талазы-биле кошкак ажылдап турар.

«Чыраа-Бажы», «Большевик» совхозтарда, хөмүр-даш разрезиниң Чадаана участогунда, «Искра», «Октябрь 30-чылы» колхозтарда, № 336 орук участогунда партия организациялары хуралдарга коммунистерниң отчёттарын доктаамал дыңнап, оларның ажылынга анализти кылып турар. Ынчалза-даа партийжи шиитпирлерниң үре-түңнелдии, коммунистерниң идепкейин бедидери, оларның төлептиг, сагылга-чурумнуг болуру дээш харысалгазын болур чогууру-биле бедитпейн турар. Оон хараазы-биле сүт заводу (директору Х. Алакаев) чартык чылда сүт продуктулар сайгарар планын, «Сүт-Хөл», «Большевик» совхозтар (директорлары Б. Монгуш, Д. Куулар, партком секретарьлары В. Сат, Д. Хертек) сүт садар чартык чыл планын күүсетпээн.

Арагалаар, күрүнениң база хөй-ниитиниң сагылга-чурумун үрээр, партия кежигүнүнүң бедик адын сагып шыдавас, төлеп чок ийи-чаңгыс кижилер чамдык партия организацияларында бар. Чадааның № 1 школазында О. Чылбак-оол арагалап, прогулдааш, партия талазы-биле ийи удаа шыңгыы хемчег алдырган, «Тыва» совхозтуң бухгалтери турган М. Ликчар күрүне мегелеп, күрүнеге болду мал саткан кылдыр меге документ кылгаш, хөй түңнүг рубльди алган. Ону партияның хүрээлеңинден үндүргеш, истелге органынче шилчиткен. Ындыг турбуже Ликчарны районнуң улус судунуң шииткекчизи С. Адыяа хостап үндүргенин буруу шапкан. Ол ышкаш ол совхозка ажылдап турган С. Чимит-Доржу база-ла Ликчарның үүлгедиин катаптаан. Өске-даа төлеп чок үүлгедиглер кылыр чижектерни райкомнуң пленумунга-даа, партия организацияларының хуралдарынга-даа шыңгыы буруу шаап көрген болгаш кижи шыдажыр аргажок ындыг фактылар-биле эптеш чок демисежиринче парторганизацияларның кичээнгейин угландырып турар.

Партдокументилерни солуурунга холбаштыр чорудар практиктиг хемчеглерни СЭКП райкому, партия эге организациялары ажылдап кылгаш, оларны ажыл-херек кырынга боттандырып эгелеп турар. Маңаа чугула чүве чүл дизе, партия организациязы бүрүзүнүң бүгү ажыл-чорудулгазын улам экижидери, коммунистерниң идепкейин болгаш сагылга-чурумун бедидери болгай. Ынчангаш партия организациялары организас-политиктиг бо чугула хемчегниң белеткелдеринге холбаштыр ажылдап кылдынган хемчеглерни амыдыралга боттандырар дээш шудургу ажылдаар ужурлуг.

М. СЕВЕН,
«Шынның» корреспондентизи.

ССРЭ-ниң 50 чылынга алдар кылдыр

Грузин ССР-ниң Гуржаанск районунда Киров аттыг колхозтуң виноград тарылгазы эки ажааттынып турар. 200 гектар ажып турар, чаагай ол чимистер ээлээн шөлдерден байлак дүжүтту — гектардан-на 50 центнер виноградты алыр аргалыг болуп турар.

Виноград тарылгазын ылавылалдыы-биле ажаап турары, агротехника талазы-биле бүгү хемчеглерни чогуур хуусаазында ап чоруткулааны — виноградчыларның алган хүлээлгелериниң күүсеттинериниң магадылалы ол-дур.

Бо чурукта — виноградчыларның бригадири Лива Лазэшвили (оң талазында) болгаш механизаторлар Нодар Гогилашвили база Гурам Бацанадзе олар-дыр. Ээлчег онаалгаларын олар 150—177 хуу күүседип турарлар.

(СЭТА-ның фотохроникаазы).

Улусчу контроль

НЕГЕЛДЕНИ КҮШТЕЛДИРЕР

ес-Хем районнуң «Чоду- а» колхозунуң ажыл-ишчи- ри 1972 чылдың бирги чар- ында алган социалистиг лээлгелерин — күрүнеге , сүт, дүк садар планын ыр күүсеткен. Ам мал че- иң белеткелинге колхозчу- идепкейлиг киржип ту- .

Ындыг-даа болза колхозтуң амыдыралын хандырып, орулгазының 80 ажыг узун берип турар мал ажы- нда шыдажыр арга чок т четпестер бар.

Бүгү чүзүн малдардан чар- к чылда 1408 баш мал п хораан. Оон иштинде чаш мал өлген. Боттуг с чылдагааннар-биле 368 п малды ниитиниң чеминге реглээр дээш складка ду- аган.

Учёт-отчётту ээ-харысалга к кылып турар. Оон түң- инде чамдык малчыннар- ң харысалга чогу-биле баш мал ис чок читкен гаш самчыгдаттынган. Оң кол чылдагааны кол- туң мал ажылында ажыл- турар тускай эртемниг- нин, бригадирлерниң бот- рысалгазының кошкаан- , боттуг хемчеглерни чо- р үезинге албайн ала-чая- рлаашкынга алзып, мал- нардан шыңгыы негелде лбайн, оларны өөретпейн арында. База учёт-отчётту шкак тургузуп, кандыг-даа улга салдынмаан эрецгей ишкин кылып турарында. Колхозта ветеринарияның 9 ылдакчызы, 4 зоотехник, бригадир ажылдап турар. -ла чүве ол специалистер- бот-харысалгазын беди- ін, олардан шыңгыы не- дени салыры болур. Ын- турбуже, колхоз баштаар н, ында партия организа- зы база Чырғалаңды кө- Советтиң күүскомунуң чо- р кичээнгей салбайн тура- айтыр херек.

Малдың янзы-бүрү аарыг- ынга удур баш бурунгаар удар хемчеглерни чогуур шаанда чорутпас, брак шкынны, аныяк малдарның үзүүшкүнүн, малдың чемгерилгезин, одарлаашкынын хынамчалыг таарыштыр тургуспас чоруктар бар.

Бо талазы-биле негелде удуртулганы специалистер (кол зоотехник Сарыглар, ветучасток эргелекчизи Доржу) чогуур негелдезинге чедир тургуспаан.

Шээр малды январь, февральда төрүдер төлээде тарып боозадылганы август айның эгезинде эгелээр деп планнап турар. Ынчалза-даа хой чуулдазын амга чедир чорутпаан, тарып боозадылга озалдаарынга чедип турар. № 1 хойжу бригаданың мал тарып боозадыр чаа пунктузун чурттаар бажың кылдыр өскээр көжүрген. Ам пункт чок. Чаа пункт тударын бодап турар, өске пунктуларны септевээн.

Үстүнде айтырыгларны чогуур үе-шаанда шиитпирлээр, колхозка боттуг дузаны көргүзер ужурлуг райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелели, районнуң мал аарыглары-биле демисежир станциязы удуртулга негелдени кошкаткан.

Эрткен кыштаглаашкынның үезинде колхозтуң коданнарынга колхозчуларның хуу малдары кады туруп, колхозтуң белеткээн, саткан малчемнерин чип кыштаан. Бо талазы-биле колхозта улусчу контроль бөлүү малчыннарның 27 коданын хынап көөрге, 114 өрегениң 413 бода, 317 шээр малы ниитиниң малы-биле кады турар болган. Хуу малдарны ниитиниң малындан тускайлаар дээш көдээ Советтиң күүскому чогуур хемчегни алыр үе келген.

Колхозтуң зооветспециалистериниң бригадирлериниң, бот-харысалгазын бедидери, негелдени күштелдирери, специалистерниң, бригадирлерниң ажыл-чорудулгазын хүн бүрү контрольга ап, оларга удуртулга, негелдени дыңзыдып, боттут дузаны көргүзери колхоз баштаар чериндеп негеттинип турар.

Н. КОМБУ,
улусчу контрольдуң кол бөлүүнүң даргазы.

ЧАДААНАГА СЕМИНАР

Улуг-Хем, Өвүр, Чөөн-Хемчик районнарның көдээ Советтериниң даргалары болгаш секретарьлары чоокта чаа Чадаанага чыылган.

Чер-чер Советтериниң ажылдакчыларының бир хүннүң семинарын Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң даргазы Б. Б. Чюрюк ажыткаш, ол районда ажыл-агыйның амгы байдалын чугаалап берген.

Оон соонда РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң улуг инструктору М. И. Огородников амгы үеде Советтерниң мурнунда сорулгаларны чер-черде байдалдар-биле холбаштыр чугаалаан. Семинарга чыылганнар СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары Ш. Д. Куулар ның, Чөөн-Хемчик районнуң прокурору Х. Дажы-Сегбениң СЭКП ТК-ның май Пленумунуң түңнелдери-биле холбаштыр сорулгалар, «Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыын күүседир талазы-биле сорулгалар дугайында лекцияларын база дыңнаан. Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң начальниги . Куулар районда мал чеминиң белеткелиниң болгаш Советтер ажылының дугайын анализтээн.

Семинарның түңнелинде болган дуржулга солчуушкунунга көдээ Советтерниң күүскомнарының даргаларындан О. Часыгол (Чөөн-Хемчиктиң Алдан-Маадыр), М. Сотпа (Улуг-Хемниң Чаа-Хөл), А. Бадыргы (Өвүрнүң Торгалыг) олар болгаш өске-даа эштер киришкен.

Депутат, ооң ажыл-херээ

ТУРГУЗУКЧУЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Торгалыг суурнуң улут, биче чону «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң тургузукчуларының бирээзи эш Чурутову депутат дижип, хүндүткелдиг адаарлар.

Василий Архипович шынап-ла ол бедик атка төлептиглерниң бирээзи. Торгалыг көдээ Советтиң депутадынга ону каш удаа соңгуп келген. Оон бир онзагай мөзүзү — биче сеткилдии, улут, биче кижилерниң сеткилинге кирр чугаалажып билири.

Чоннуң айбычызы хүлээлгезинге ол бот-идепкейлиг, шудургу. Соңгукчуларының чагыгларын күүседир дээш чамдык ажылдарны кылган, чоннуң негелде-хомудалдарынга өй-шаанда харыылап, ай санында соңгукчулар-биле ужуражылгаларны кылып келген. Бо бүгүнүң түңнелдери көскү. Хөй соңгукчулар депутаттың ажыл-ижин үнелеп, оларның бүзүрелин төлептиг бадыткап турарының дугайында чылыг сөстерни бо-ла чугаалажы бээр. Василий Архиповичиниң дугайында соңгукчу Монгуш Уванчаа мынчаар чугаалаар.

— Депутадывыс соруктуг-ла кижи. Сөөлгү үеде бистиң округка хурал-суглаа кылып, арагалаар чорукка болгаш алкоголизмге удур демисел дугайында партияның, чазактың шиитпирлери, көдээ Советтиң сессиязының материалдары, ниитиниң малынга будук-бүрү белеткээр талазы-биле сорулгалар дээш, ол хуралдарга таныжкан чүүлдеривис эмгежок ийин.

Депутат Чуруто көдээ Советтиң күүскомунуң кежигүнү. Чоокта чаа күүскомнуң шиитпирин чонга таныштыргаш, өреге бүрүзү 500 кг будук-бүрүнү совхозка белеткеп бээр кылдыр хувааган. Шиитпирниң күүселдезинче ажылчы чоннар кирипкен.

Бодувуң төрүттүнген чурту чурумалдыг, чараш бойдустуг Украина ышкаш, өскен чери Торгалыг дээрге Василий Архиповичиге эң-не эргим. Оон ажы-төлү база адазының соон салгаан төлептиглер. Спортка хандыкшылдыг улус. Чурутоларның спортчу чедиишкиннериниң дугайын солуннардан номчаан-даа боор.

Василий Архипович совхозта суггарыкчылар звенозунуң удуртукчузу. Звенонуң кежигүннери-биле кады 800 га ажыг черниң тараазын бо чылын суггарган. Ында чаагай дүжүт өскен. Чамдык сыптарда тараалар бажын үгбастаан. Кызымаккай иштиң ачызы ол. Суггарыкчылар Леонид, Николай Чурутолар, Чүлдүм-оол, Уванчаа суглар бо чылын оон бедик дүжүттү алырынга бүрүн бүзүрелдиглер.

Депутаттың дугайында хөйнү чугаалап болур. Торгалыгда «Аржаан» деп агиткультбригаданың бот-тывынгыр талантылыглары ону мактап, мынча дижип ырлашкылаар:

Ховуларже көрүңерем
Хоор сарыг тараа чалгаан.
Чурутонуң звенозу
Чуруп каан-дыр эскериңер!
Кукуруза чаагайы
Кулузундан артык ууун,
Эрес эрлер суггарарга
Эгээртинмес үнгени ол.

Торгалыгның Доора-Бугадан эгелээш, ол ховуларда тараан суггаттыг кукурузаның, тарааның өскени ам магалыг. Бо болза көдээ Советтиң депутады Василий Чуруто баштаан суггатчыларның чымыштыг ижиниң түңнели-дир.

Б. МОНГУЛ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ЭКИ ОРГАНИЗАСТААН

Кызыл-Мажалык ортумак школазының септелгези чогуур үезинде эгелээн. Чаа өөредилге чылынга уткуштур септелге үезинде элээн ажылдарны кылган. Өөредилгениң бирги корпузунда 15, ийиги корпуста — 16 класстуы, корпустарның коридорларын, спорт залын, химия, физика болгаш башкылар кабинеттерин, интернат, столоваяның үүрмек септелгелерин кылгаш чугайлап, будуп доосган. Септелге үезинде ол-ла бажыннарның эргижиреп калган электри удазыннарын солуп чаарткан.

Школаның 220 ажыг парталарын, 31 класс самбыраларын септээш, будаан.

Мастерскаяның долгандыр 60 метр фунтаментизин бетоннап кылгаш, оон шалазын чаарткан.

Школа кочегарказынга болгаш башкылар бажыңнарынга одаар хөмүр-даштың бештиң бир кезиин, 160 кубометр одаар ыяшты херим иштинде эккеп алган. Одаар чүүлдүң артыын школа чанынче чооксшуладыры үргүлчүлеп турар.

Септелгеге школа, интернат ажылчыннары Тамара Ооржак, Екатерина Ооржак, Хертек Болгуш, Нина Иргит, Зоя Сат болгаш өскелер-даа кызымак ажылдаан. Школада ажыл-агый эргелекчизи Иргит Уржуу, интернат эргелекчизи Куулар Анай-оол олар септелгеге боттары-биле киржип, ажылды эки организастаан.

Т. САРЫГЛАР.

Новгород областа «Кызыл шаажаңчы» заводтуң коллективи ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн төлептиг уткуур дээш чарышпышаан, аяк-саваны бүдүрүп үндүрер талазы-биле планда ажыр кылыр дээн чүүлдерин чыл эгезинде турганындан ийи катап көвүдеткен. Беш чылдың ийиги чылының төнчүзүнде чон болза, чүс муңнуң орнунга ийи чүс муң шаажаң кылыгларны алырлар.

Беш чылдың төнчүзүнде шаажаңдан кылыгларны бүдүрериниң чыл санында хемчээли 1 миллион шаажаң савалар болган турар. Бо чурукта — Н. И. Бражкина (бетии чарыында) болгаш В. М. Афатурова олар шаажаң тавактарны көрүп турлар.

(СЭТА-ның фотохроникаазы).

ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛААР

МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНГЕ ХОЛБАШТЫР

1. СЕНАЖ БОЛГАШ ОНУ БЕЛЕТКЭЭРИ

Шын белеткеп кылган сенаж — сигенниң-даа, силостуң-даа шынарларынга дүгжүп турар, бедик шынарлыг, арбын хемчээлдиг чем. Ында кургаг бүдүмел 40—60 хуу болгаш чем болур шынарының талазы-биле анаа сигенни, а ол ышкаш ындыг сигенден белеткээн силосту ажып турар. Силоска бодаарга, органиктиг кислоталар сенажка ийи катап эвээш чыглыр.

Сенаж белеткээринче шилчиир чорук — ол дээрге, сигенге бодаарга, мал чеминиң хоолулуун 1,5—2 катап бедидери болгаш кадагалаашкын үезинде чемниң чидириин эвээжедири-дир.

Сиген ажаалдазын чогуур үезинде чорудары чамдыкта болдунмайн баар болгай. Сиген белеткелиниң озалдаарының база узамдыгарының чылдагааны эпти-ле агаар-бойдустуң таарымча чок байдалдары болур. Оон уламындан сиген сөөктелип, када бээр. Ынчангаш куду шынарлыг сигенни белеткеп ап турар-дыр бис.

А сенаж белеткээрде сигенни чүгле кевирер, ындыг болганда, мал чеми белеткээриниң ол аргазы агаар-бойдустуң байдалдарындан шоолуг-ла хамаарышпас. Оон ангыда, кевиргеш сенажтаан сигенниң бүрүлери болгаш чечектери тоглап дүшпес болур.

Сигенни аяс хүнде анаа кургадып белеткээрге, хоолулуг бүдүмелдериниң 30—35 хуузу бусталып үне бээр. А силостаарга ол чидириг 18—20 хуу хире болур. Ол-ла сигенден сенаж салырга, хоолулуг бүдүмелдерниң чидирии 8-12 хуу чедир кудулаар.

Мал чемин белеткээриниң аргазындан хамаарыштыр, ында арткан хоолулуг бүдүмелдерниң ортумак хемчээлин ап көрээлиңер. Бобы-салбактыг сигеннерни анаа кургадып белеткээрге, бир килограммда протеин 5,7 грамм болгаш каротин 20 миллиграмм болур. Ол-ла сигенден белеткээн сенажта протеин 30—40 грамм, каротин 100 миллиграмм хөй болур. Кевирген сиген массазынга ол хоолулуг элементилер 85—90 хуу чедир хевээр артар. Ынчангаш сенажтаан чем хоолулуунуң талазы-биле одарның ногаан оът-сигенинге чоокшулажып турар.

Шынарлыг кылган сенажтың чыды чаа быжырган хлебтиң ышкаш болур. Ону бүгү-ле малдар күзелдии-биле чиир болгаш кезээде чүс хуу чиртинер, а сигенни малдың чииринин хуузу 80-ден ашпас. Хонукта инекке сенажты бээриниң нормазы 15—20 кг болуп турар.

Сенажты кевирип болур бүгү-ле сигеннерден кылыр. Ынчалзажок ону белеткээринге хөй база чаңгыс чылдыг бобы сигеннерни ажыглаары эң-не таарымчалыг. Бистиң байдалдарывыска — ол дээрге янзы-бүрү салбактыг сигеннер холумактыг люцерна-дыр. Чаңгыс чылдыг сигеннерден: чочак-тараа-вика-сула холуксаазын, ногаан суланы, көк-тарааны сенаж кылыр. Чайгаар үнген сигенни сенаж кылырынга база ажыглаар. Хөй чылдыг бобы-люцерна сигеннер бүрүнү-биле чечектелип четчип келген үезинде хоолулуг бүдүмелдери эң-не хөй болур. Люцернаның бүрүн чечектелип четчир үези июнь 26-дан июль 1-ге чедир болур. Сенаж салырын ол хуусаада эгелээри эргежок чугула.

Сенаж салыр сигенни ЖВН-6 деп машина-биле тавычалай кестирер азы КЗН-2,1 косилкалар-биле кестиргеш, дараазында ГБУ-6 база ГВК-6 дырбааштар-биле ооргалай бөлдүрер.

Сигенни бөлдүреринге база хээндектээринге чедир ол хөлүн эрттир кургай бербезин хайгаараар херек. Чүге дээрге, сиген хөлүн эрттир кургай бээрге, хоолулуг бүдүмелдери, ылаңгыя каротин улуг чидириглиг болур.

Сигенниң өл-шыгы 50—60 хуу чедир кеве бээрге, сенаж салырынга белен болганы ол. Ынчаар кеве берген сигенни шөйбейтир бөле туткаш, долгаарга суг сызылбас, а бүрүлери тоглап дүшпес болур.

Кеве берген таварылгада сигенни бөлүп алгаш, мындыг машиналар-биле хээндектээр: хээндектээр херекселдерлиг КИР-1,5 КИК-1,4, КУФ-1,8 деп тускай косилкалар, а ол ышкаш эде дерип каан КС-2,6 база СК-4 азы СКД-5 комбайннар. Бедик бүдүрүкчүлүг болган ужурунда, эде дерээн силос комбайннарын ажыл-агыйларда эң-не хөйү-биле ажыглап турар.

Хээндектээн массаны комбайндан трактор тергезинге азы эде дерээн автомашинага чүдүрүп алгаш, сенаж салыр оңгарга чедирер. Сенаж салыр оңгарны эң-не кыска хуусаада, 3—4 хүнден эрттирбейн долдурар херек. Чаңгыс оңгарны долдурарын дөрт хүнден эрттирерге, сенажтың адаанда кадыы үрелип эгелээр.

Иштинде агаарны үндүрер төлээде, ногаан массаны ыяк таптай бастырары эргежок чугула. Кислород артып калыр болза, бактериялар өзүп көвүдээш, сиген изип, үрелип калыр. Дүдүүшкүннү болдурбас дээш, салган сигенге кислородту киирбес херек. Таптай бастырарын аар, С-100 деп трактор-биле чорутса чогуур. Долдурган, таптай бастырган оңгарны полиэтилен шывыг-биле доп-дораан дуглай шывар. Ол дораан-на хей кирбес болдурар, шывыгның кыдыгларын анаа дугуйлуг тракторлар-биле таптай бастырар болгаш хирээнди-биле азы довурак-биле 25—30 см кылдыр хөмер. Довурак-биле хөмген оңгарны кыжын ажыдып алыры дыка берге, ынчангаш хирээнди-биле дуглаза чогумчалыг.

Оңгарда салган массаның кыжын доңа бээрин болдурбазы-биле оңгарның кырынга саванны азы сигенни сараатпап каап болур. Калбаа 1-ден 3 метр чедип турар полиэтилен шывыгны үлетпүр үндүрүп турар. Оңгарны шыварда, ону тудуштур хырбалап алыры чугула.

Хакасияның көдээ ажыл-агыйының дуржулга станциязының кылып турарындан алырга, полиэтилен шывыг чокта оңгарның кырынга хээндектээн, чаа кескен ол сигенни 40—50 см кылдыр шыва салгаш, трактор-биле ыяк таптай бастырып каап болур.

Сенажты кадагалаарының кол негелдези — оңгарда чемге агаар кирбес кылдыр дуглаары. Бетоннап каан оңгарга салган сенажтың шынары эки болур. Иштин бетоннаан оңгарлар ажыл-агыйда чок болза, эриниң довураа төктүп дүшкеш, хээндектээн сиген-биле холушпазын дээш, ханаларын манза-биле шап каан анаа оңгарларга сенажты салып каар. Бетоннаваан оңгарларның хөй нуруузу эки шынарлыг чемни алырын хандырып шыдавас.

Оңгарның ишкири 250—300 тоннадан ашпас ужурлуг. Ишкири ол хире оңгарның узуну 30—45, калбаа 5—6, ханызы 1,5—2,0 метр болур. Оңгарны оон тар кылырга, машиналарның ажылдаары бергедей бээр. Оңгарның дүвү машиналарның үнеринге, киреринге таарымчалыг, ийи талакы ужундан ортузунче чоорту ийленген болур.

Ындыг хемчээлдиг оңгарны үш-дөрт хүн долдурар төлээде, чогуур санныг комбайннар, сенокосилкалар, а ол ышкаш сигенни бөлер, хээндектээр херекселдер, сөөртүп чедирер транспорт бар турар херек. Чаңгыс хүн 100 тонна ногаан массаны салырынга четчир кылдыр, техника-биле ынчаар хандыртынган турар ужурлуг. Ындыг машиналарның санынга КПВ-3 деп, сигенниң суун үндүрер косилка болгаш КУФ-1,8 деп, хээндектээр косилка-подборщик кирер. КУФ-1,8-тиң орнунга,

Совет фильм кол шаңналды алган

КАРЛОВЫ ВАРЫ. СЭТА-ның корр. М. Абелевтиң дамчытканы:

Карловы Варыга делегейниң XVIII Бүгү-делегей кинофестивалының жюризиниң кол шаңналы. «Хрустальдыг глобусту» режиссёр Д. Храбровицкийниң тургусканы «Отту оожургатканы» деп совет фильмге тыпсыр деп шиитпирлээнин оон киржикчилери сеткил ханыышкын-биле чүүлдүгзүнгеннер. Кижи төрелгетенниң мурнундан космоске бир-ле дугаарында орукту ажыткан совет эртемденнерниң, конструкторларының, ажылчыннарының кайгамчыктыг ажыл-ижиниң дугайын ол кино-тоожу көргүзүп турар. Ол-ла фильмге операторнуң уран ажылы дээш шаңналды база тывыскан.

«Лидицениң розазы» деп шаңналды «Баштай үнген хүн тугунуң адаа-биле» дээр япон фильмге тывыскан. Ол ышкаш конкурстан дашкаар фильмнерни база көргүскен. Азияның, Африканың болгаш Латин Американың чаа хөгжүп турар чурттарының кинематографтарының чыыжы база чедиишкинниг боол эрткен.

Карловы Варыга боол эрткен Делегейниң XVIII кинофестивалы социалистиг кинематографтарның тиилелгези болган. Болгар режиссёр М. Андоновтуң «Өшкү мыйызы» дээр фильми жюриниң тускай шаңналын алган. Ында болгар улустуң национал-хосталгалыг демиселиниң дугайын көргүзүп турар. Вьетнам Демократтыг Республиканың «Төрээн чер» деп фильмин база фестивальдың шаңналы-биле демдеглээн. Херээжен кижиниң эң дээре ролю дээш шаңналды «Өлүг чер» деп венгр фильмде ойнап турар Мари Теречикке, эң дээре эр роль дээш шаңналды — М. Сенниң «Киирилде чугаа» деп фильмде ойнап турар индий актёр Ранджит Маликке тывыскан.

К. Личиниң «Өг-бүле амыдыралы» деп англи фильмин, а ол ышкаш А. Тарковскийниң тургусканы «Солярис» дээр совет кино-чуруун кино-клубтарның делегей каттыжыышкынының жюризи онзалап демдеглээн.

Фестивальдан дашкаар көргүскен Ю. Озеровтуң «Хосталга» деп совет кино-тоожузун Чехословак-совет найыралдың Төп Комитединиң Хүндүлүг бижии-биле шаңнаан.

Карловы Варыга боол эрткен Делегейниң XVIII кинофестивалы «Улустар аразынга чаагай харылзаалар дээш, улустарның быжыг найыралы дээш» деп кыйгырыгның адаа-биле боол эрткен.

МЕДИЦИНА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Медицина эртеминиң болгаш кадык камгалалының талазы-биле кады ажылдажылганың дугайында ССРЭ-ниң болгаш АКШ-тың чазактарының аразында дугуржулганың улуг ужур-дузазын үнелеп көрүп турар бис деп, академик Б. В. Петровский СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

ССРЭ-ниң кадык камгалал министри АКШ-тың кадык камгалал, чырыдыышкын болгаш социал хандырылга министерствозунуң төлээлекчилери-биле чугаалажыышкыннар кылыр делегацияны баштап, АКШ-та чеде берген.

Бо чылдың майда Москвага ат салган дугуржулгаларны амыдыралга боттандырары чүгле ССРЭ-ге болгаш АКШ-ка эвес, харын база өске-даа чурттарга чугула, чүге дээрге эртем талазы-биле кады ажылдажылганың түңнелдерин бүгү чурттар ажыглаар апаар деп, министр чугаалаан.

Совет болгаш америк медицина ажылдакчыларының аразында чугаалажыышкыннар Вашингтонда эгелээн. АКШ-тың кадык камгалал, чырыдыышкын болгаш социал хандырылга министри Э. Ричардсон америк делегацияны баштаан. Делегациялар эртем шинчилелдерин кады чорудар талазы-биле тодаргай базымнарны айтып, медицина эртеминиң чугула айтырыгларының талазы-биле санал-оналдарын солчур. Совет делегация чамдык медицина эртем төптеринге баар болгаш кол америк эртемденнер-биле ужуражыр.

КОЛОНИЗАТОРЛАРНЫ СОЙГАЛААН

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Португали колонизаторлар Гвинеяның (Бисаунуң) хосталган районнарының хамааты чонунга удур дерзии өлүрүкчү чорукту күштелдирип, хамаарышпас африка күрүнелерге удур, ылаңгыя Гвинея Республиканга болгаш Сенегалга удур агрессиг үүлгедиишкиннерин үргүлчүлеп турар деп, КНО-нуң тускай төлээлериниң колониализмни дүжүрер талазы-биле 24-кү тускай комитетке киирген илеткелинге дыңнаткан.

Эквадорнуң, Швецияның болгаш Тунистиң төлээлекчилери составтыг тускай төлээлер 24-кү комитеттиң даасканын ёзугаар Гвинеяның (Бисаунуң) хосталган районнарынга барып, ол районнарда чурттакчылыг суурларже португали шериглерниң үргүлчү халдап турарындан тайбың чурттакчылардан хөй кижилерниң өлүрткенин, тарылганың улуг кезиин узуткаанын олар илереткен. Хөй таварылгаларда португали чепсектиг күштерниң өрттендирер бомбаларны ажыглап турарын илеткелде демдеглээн.

Төлээлерниң кежигүннери Африкада португали колонизаторларның үүлгедиглерин шиитпирлиг буруу шаварынга болгаш хосталга база хамаарышпас чорук дээш чөптүг демиселинге Гвинеяның (Бисаунуң) улузунга эргежок чугула деткимчени көргүзеринче КНО-ну болгаш делегейниң бүгү хөй-ниитизин кыйгырган.

Делегей бо хүннерде

Килеңниг удурланыышкын

ХАНОЙ. (СЭТА). Сөөлгү хүннерде Хайфон портче агаардан араатанзыг халдаашкыннарын чорутпушаан, АКШ-тың ужар чүүлү июль 31-де соңгу-вьетнам 10 можунуң сырый чурттакчылыг районнарын бомбалап, ракеталар-биле боолаан.

Ол-ла хүн «В-52» дээр самолёттар Куангбинь можуну бомбалаан, а америк флоттуң корабль артиллериязы Нгеан, Хатинь, Куангбинь можуларда чамдык көдээ суурларны боолаан. Хатинь можунуң Нгисуан девискээринде үрелген бедик чалдарны катап тургузарынга ажылдап турган тайбың чурттакчыларже халдаашкын америк дайынзырактарның эң-не аар кемниг үүлгедиишкини болган. Ол үүлгедиишкиннерниң түңнелинде хөй-хөй хамааты кижилерни өлүрген болгаш балыглаан, хөй санныг чуртталга бажыңнарын, улус ажыл-агыйы болгаш культура объектилерин узуткаан.

Маңаа холбаштыр ВДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң төлээлекчизи медеглелди кылып, вьетнам улуска удур америк дайынзырактарның бо араатанзыг болгаш дерзии үүлгедиишкиннеринге шиитпирлиг удурланыышкынын илергейлеп, Вьетнам Демократтыг Республиканың тускай догуннаашкынынче болгаш айыыл чок чоруунче халдаашкыннарын доп-дораан соксадырын АКШ-тан негээн.

ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чылынга

УЛАН-БАТОР. (СЭТА). Акы-дуңма социалистиг чурттарның улустары-биле кады Моолдуң ажылчы чоннары Совет Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюн байырлалдыы-биле демдеглээр дээш белеткенип турар.

ССРЭ-ниң бежен чыл юбилейиниң делегейге улуг ужур-дузазын демдеглевишаан, МАРН Төп Комитеди «Совет Социалистиг Республикаларның Эвилелиниң тургустунганының 50 чыл оюнуң байырлалынга белеткел болгаш ону эрттирер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Бо юбилейни пролетаржы интернационализмниң болгаш ленинчи национал политиканың тиилелгезиниң улуг байырлалы, моол болгаш совет улустарның акы-дуңма найыралының байырлалы кылдыр демдеглээрин МАРН ТК-ның шиитпиринде айыткан.

МАР-ның эң массалыг организацияларының бирээзи — Моол-совет найырал ниитилели ССРЭ-ниң тургустунганының 50 чыл оюн байырлаарынга белеткел талазы-биле улуг ажылды кылып турар деп, Тайбыңның болгаш найыралдың моол организацияларының федерациязының күүскомунуң даргазы Д. Адилбиш СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга чугаалаан.

Ниитилелдиң төп чөвүлелиниң инициативазын ёзугаар найысылалда Найырал бажыңынга юбилейге тураскааткан лекциялар номчуурун эгелээн.

Индий-Кыдатта тулчуушкуннар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Хоорайже халдап кирген сайгончу шериглерге удур патриоттарның согугларын кошкадырын оралдашпышаан, америк ужар чүүлү мурнуу-вьетнам Куангчи хоорайның чоогун мөөңнээшкин-биле бомбалап турар. «В-52» дээр стратегтиг бомбалакчы самолёттар халдаашкыннарга киржип турар. АП агентилелдиң корреспондентизиниң Сайгондан дамчытканы-биле алырга, август 1-ниң дүнезинде ол самолёттар Куангчи секторунче 14 удаа халдааш, 1.300 тонна хире бомбаларны октаан. АКШ-тың болгаш сайгончу шериг-агаар күштериниң тактиктиг ужар чүүлүнүң самолёттары патриоттарның туруштарында боор деп даап бодап алган черлеринче барык соксаал чок ужудуп турар. Ынчалза-даа Куангчини эжелеп алыр дээр сайгончу шериглерниң оралдажыышкыннары мурнуку хевээр буураашкынга таваржып турар.

Оон-биле кожа Тхыатхиен можуда хосталга күштери Мурнуу Вьетнамның база бир улуг хоорайы — Хюэниң камгалал системазынга согугларны таварыштырып турар. Хоорайже кирер оруктарда чугула турушту ээлээн 342 бедикти долгандыр кадыг-дошкун тулчуушкуннар боол турар. Бо девискээрде сайгончу шериглер америк ужар чүүлдүң идепкейлиг деткимчезин база ап турар.

Патриоттар Сайгоннуң мурнуу талазынче Меконг хемниң адырында дайзынның туруштарынче ыйыышкынын күштелдирген. Америк-сайгончу командылал ында тургустунган байдалга холбаштыр шыңгыы дүвүреп турар. Ылаңгыя патриоттар Мурнуу Вьетнамның рис-биле тараалаң можузун Сайгон-биле харылзаштырган кол орукту ээлеп аптар боор деп, америк-сайгончу командылал дүвүреп турар. Митхо можуже (Диньтыонг) чоруткан сайгончу шериглер шиитпирлиг ойтур шавыышкынга таварышкан. Меконг хемниң адырынга август 1-де болган тулчуушкуннарның үезинде өлүрткеннерниң аразында бо девискээрде сайгончу шериглерниң кол америк чөвүлекчизи бар болган.

ХАНОЙ. (СЭТА). Лаостуң патриоттары чурттуң мурнуу талазында хосталган районнарже АКШ-тың ужар чүүлүнүң деткимчези-биле шургуп кирер дээр барыын үзелдиг күштерниң бүгү оралдажыышкыннарын ойтур шаап турар. Каосан Патет Лао агентилелдиң медээлерин ёзугаар алырга, июльдуң 25 хонуунда Лаосту хостаар күштер чурттуң бо талазынга дайзынның 400 хире солдадын чыскаалдан үндүрген, үш америк самолётту дүжүр аткан.

Ханныг үүлгедиглерни сойгалаан

ХАНОЙ. (СЭТА). ВДР-ниң хамааты объектилерин болгаш суггат дериишкиннерин америк самолёттарның бомбалап турарының дугайында дыңнадыглаар Соңгу Вьетнамдан кээп үргүлчүлеп турар.

Сөөлгү беш хүннүң дургузунда АКШ-тың ужар чүүлү Хайфоннуң сырый чурттакчылыг районнарын кадыг-дошкуну-биле бомбалаан. Чүгле июль 31-де агаар дээрбечилери хоорайның чурттакчылыг кварталдарынче өрттендирер чүс ажыг бомбаны октаан деп, ВИА агентилел дамчыткан. Чоннуң ортузунда когаралдар бар, хөй бажыңнарны үрегдээн. Ылаңгыя Хонгбанг квартал онза үрегдээшкинге таварышкан, 400 хире чуртталга бажыңнарын узуткаан болгаш үрегдээн. Америк бомбалар школаны, хүрээни, аъш-чем складын болгаш хоорай рыногун база үрегдээн.

Июль 29-та америк самолёттар далай чоогунда Тхайбинь можуда «Лан» дээр шлюзаны бомбалаан. ВИА агентилелдиң дыңнадыында чугаалааны — үрелген шлюзаны эдип алыр арга чок. Бо чугула гидротехниктиг дериишкинни тударынга 1,5 миллион вьетнам донг акшаны чарыгдаан турган. Ол шлюза можунуң мурнуу районнарында ристиң 48 муң гектар шөлүнче сугну дамчыдарын башкарып турган. Ол гидротехниктиг дериишкин америк командылалдың «шериг» объектилери деп санап турар объектилерден ораңчок ырак турар. Чали хемде бедик чалды агаардан база бомбалаан.

Америк самолёттар чүгле «шериг объектилерин» бомбалап турар дээр дугайында америк албан кижилерниң меге чулчуруушкуннарын Намдинь, Винь хоорайларны, Хонгай, Ниньбинь, Хатинь, Донгхой болгаш өске-даа көдээ суурларны америк бомбаларның үрегдээни, Хайфон хоорайже каш удаа мөөңнеттинген халдаашкыннар кылганы, суггат дериишкиннерин бомбалап турары бүрүнү-биле сойгалап турар деп, ВДР-ниң Даштыкы херектер министерствозунуң медеглелинде демдеглээн. Кемниг дайын үүлгедиглерин үүлгетпишаан, Каттышкан Штаттар Вьетнам Демократтыг Республиканың тускай догуннаашкынынче болгаш айыыл чок чоруунче каржызы-биле халдап, Соңгу Вьетнамның девискээринче халдаашкыннарны бүрүн соксадыр дугайында бодунга алган хүлээлгелерин ажыы-биле үреп, бүгү депшилгелиг кижи төрелгетенге чөңгээлеп турар.

ВДР-ниң чазаа АКШ-тың империалистиг бөлүктерин шыңгыы буруу шаап, вьетнам улуска удур ханныг үүлгедиглерин соксадырын америк чазактан улам шиитпирлиг негээринче бүгү делегейниң улустарын кыйгырган дээрзин медеглелде демдеглээн.

DEFEND COLLECTIVE BARGAINING
ARE YOU NEXT?
ARE YOU NEXT?
DEFEND COLLECTIVE BARGAINING
ARE YOU NEXT?
ARE YOU NEXT? DEFEND COLLECTIVE BARGAINING

Онтарио можу — Канаданың үлетпүр талазы-биле төвү. Ынчалза-даа ол можунуң заводтарындан болгаш фабрикаларындан алган орулгаларның 70 хуузу даштыкы компанияларның, эң ылаңгыя америк хөреңгитеннерниң хааржактарынче кирип турар. Ынчангаш сөөлгү үеде АКШ-тан кээп турар экономика талазы-биле ол можунуң үлетпүрүнге дыка хора чедирип турар.

Ол черниң бүдүрүлгелериниң ажылчыннары боттарының кеди чок келир үезин билгеш, даштыкы монополияларның дарлалынга удур улам күштүг-биле хөделип турар апарган.

ЧУРУКТА: Бүдүрүлге черлеринге коллективтиг керээлер системазын тургузары дээш демисежип турар кижилерниң чыскаалы.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ЧҮСТЕН ЧҮС ОН ҮШ

Улуг-Хем районнуң «Х Улуг хурал» колхозунуң мурнакчы хойжузу Севекмит Чижит-оол бо чылын чүс хойга онааштыр 113 хураганны камгалап алган. Ооң ажылга-даа, амыдырал-чуртталгазынга-даа үлегерлиг болуп турарын барымдаалааш, ону партия кежигүнүнге кандидат кылдыр мооң мурнунда хүлээп алган турган, ам ол — партияның чиңгине кежигүнүнге кирер дээш белеткенип турар. Бо чурукта Севекмит Чижит-оол-дур.

О. КОДУР-ООЛДУҢ фотозу.

«Шынның» почтазындан

ШАМБАЛЫГГА КАНЧАП ЧЕДЕР?

Тандының делгемнеринде чаа-чаа суурлар немежип, чурттакчы чонунуң саны-даа өзүп кевүдээн. Тараа өстүрер талазы-биле республикада сурагжаан «Тиилелге» совхозтуң улуг салбырының төвү Шамбалыг суур, ажыл-агыйының төвүнден элээн ырак. Эрткен чылдарда ол суурже автобус барып, чоннуң аргыжылгазын эки хандырып турган. Ам олче автобус маңнавастаандан бээр чыл-даа ашкан.

Кызылдан азы кайыын-даа олче углаан улус Шамбалыг суурже чедип алырының бергезин бодап келгеш, «Москвага-даа чедериинден берге-дир» дижип турар.

Чаа-чаа кур черлерни шингээдип ап, элбек дүжүттү өстүрүп, кызымак ажылдап турар механизаторларның суурунга чедир орук-даа кааламадыр. Совхозтуң болгаш районнуң удуртур организациялары Шамбалыгдан аргыжар транспорт-биле хандырарының чугулазын көрүп, чок болза Ильинкаже маңнаар автобусту Шамбалыг таварып чоруур кылза чүл? Оон өске-даа аргалар бар-ла болгай. Бо дугайында ажылчы чоннуң негелдезинче кичээнгейни салып, оваарып көрзе чогуур.

И. САНДЫК-ООЛ,
механизатор.

Ажыглалга киирзе?

«Чаа орук» колхозта чунар-бажың айтырыы бүгү колхозчуларны дүвүредип турар, ол бар-даа болза, ажыглаар арга чок.

Кышкы үеде чамдык хүннерде шуут ажылдавас. Улус чунар дээш чеде бээрге изиг, соок суу төне бээр, буска кактынар изиг чер база чок болгулаар.

— Чунар-бажың чүге ажылдавайн турар чүвел? — деп, колхозтуң ажыл-агыйы эргелекчизи С. Балдандан таварышкан-на кижи айтырар.

— Одаар ыяш чок-тур ийин — деп харыы дыңналыр, бола.

Ам чайгы үеде чунар-бажыңда кандыг-даа септелге кылдынмайн турар.

Бай-Даг көдээ Совет, ооң девискээринде «Чаа орук» колхозтуң баштаар чери чунар-бажыңны ажыглалга киирер, ооң одаар ыяжын белеткедир талазы-биле боттуг хемчеглерни каңан ап эгелээр ирги?

С. ЧООДУ.

Эрзин район.

Үези келген

Орай кежээ. Караңгы-Шивиниң Балдырганныг-Аксы. Каш хондур улаштыр бичии-даа соксаал чок кудуп келген чаъстың соонда малгаштыг тайгыр оруктап кара таалың чүъктээн кижи базып олур. Белзе-ле «Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыннарының почтачызы Сүрүң Моңгуш болду.

— Экии!

— Экии, Экии!

— Почтачы кайын басканыл?

— Үш хондум. Бо хемниң бажындан баттым. Орук багайда чадаг кижи кайын чер алыр. Идик-хеп база аар, чүктешки база бар.

— Аъдыңарны өскүнгенинер ол бе?

— Мунар аът кайда дээр сен, чадаг болгай мен. Почтачылааш таптыг-ла бүдүн чыл ажылдадым. Аътка бут артып көрбедим. Канчаар дээр силер, хүлээлге күштүг. Бир-ле чорумал машинадан туттуна каантар. Кижи аайы-биле чүве кайда боор, бир-ле аалга четкеш, чорук, херээн бүдүрүп алгаш чоруптар. Почтаны ээлеринге ыяап-ла чедирер апаар болгай, ынчангаш барган машинамдан чыдып калырдыр мен.

— Совхозтуң дирекциязындан, салбыр эргелекчизи К. Комбукайдан аът негевединер бе?

— Чадашкан. Сен хамаан чок, малчыннарывыс безин чадаг хөй кадарып турлар. Солуннарың каш хондур чыып алгаш, барбаңны таварышкан машинаңга салып ал. Сени билир бис, өөрениң көрүп турар чүве — деп чылдып каар, бола. Почтачы бистиң-биле ынчаар чугаалашкаш, куду аалдарже базыпты.

Чыргакының малчыннары чайгы үеде Дагыр-Шеминиң, Доора-Хемниң, улуг-биче Чыргакыларның чайлаг хонаштарынга быдаргай турар. Ынчангаш оларны чадаг кезиири дыка берге.

Чайлагда аалдарга баргаш айтырарывыска, солуннар чогуур үезинде келбес, үе-үелеп чыглы берген мөөңү-биле келир, чамдыкта номерлерниң чамдызы чок-даа болур-дур — деп, база-ла хомудалын илеретти.

Совхозтуң дирекциязы болгаш салбырның удуртукчулары почтачыны чоокку үеде аът хөлгелендирип, малчыннарга почта чедирилгезин экижидериниң үези келген.

К. ЭНЕР-ООЛ.

ХАНА СОЛУНУ ҮНМЕСТЭЭН

Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунда партия организациязы көскү агитацияже, ылаңгыя хана парлалгазынче чогуур кичээнгей салбайн турар.

Парторганизацияның, колхоз баштаар чериниң болгаш көдээ Советтиң органы болур «Чалбыыш» деп хана солун сөөлгү 3—4 айларда үнмээн. Парторганизацияның «Коммунист» деп хана солуну, «Крокодил» база-ла үнмейн турар. «Крокодилдиң» редактору М. Дамбаа аңаа бижиир материалдар, шүгүмчүлээр чүүлдер тывылбас дээр хөөннүг. Херек кырында ажыл-агыйда четпестер, хой-ниитиниң корум-чурумун үрээр фактылар колхозта бар. Комсомол организациязының хана солуну база-ла үнмейн турар.

С. ТАСПАП.

подборщик-биле дерээн, силос кылыр КС-1,8 «Вихрь» деп комбайнны ажыглап болур.

Сигенниң суун үндүрер, долгаар өзектиг КПВ-3 косилка тарымал бобы сигеннерни кеспишаан, суун үндүр кыстырып, сигенни тавычалай азы тарады салып чоруур. Алыр чериниң калбаа 3 метр. Ук машина кожуглуг, ону 0,9 база 1, 4 тонналы тыртар тракторларга кожуп алыр. Ук машина чаңгыс шак дургузунда 2 га хире черниң сигенин кестирип, суун кургадыр үндүр кыстырып каантар.

Кеве берген тавыча сигенни КУФ-1,8 деп машина бөлүп албышаан, хээндектеп чоруур. Сигенни кестирбишаан, хээндектээш, соонда кошкан трактор тергезинге азы кожа чорул олурар өске машинага чүдүреринге ол машинаны база ажыглап болур. Ук машинаны солуур ажылчын органнар-биле, 1,7 метр калбарты алыр, барабанныг подборщик-биле болгаш 1,8 метр калбарты кестирер жатка-биле дерээн. Ындыг комплектилиг КУФ-1,8-ти сенаж сиген далганы база ногаан чем кылыр сигенни белеткээринге ажыглап турар. Ооң бүдүрүкчүлүү тавычадан сиген бөлүп алырынга шакта 10 тонна.

Силос кылыр КС-1,8 деп чаа комбайнны кескен сигенни тавычадан бөлеринге ажыглаарда, оон кезер аппарадын барабан хевирлиг уштур подборщик-биле солуур. Ону подборщиги-биле ажылдадырда, «Беларусь» тракторга кожуп алыр. Оон өске таварылгаларда ДТ-75-ке кожуп ап болур.

Сенажтыг оңгарны чаңгыс булуңундан ажытса чогуур. Сенажты бульдозер-экскаватор-биле чүдүрери таарымчалыг. Ону ажыткан черинден эгелээш, ханы дүвүнге чедир оңгартып алыр. Чүдүргеш, даштындан агаар кирбезин, а хөмүрзүг ажыг хей чыылзын дээш, оңгарның аксын шывыг-биле дораан-на дуглаар. Ынчаарга сенаж үрелбес. Оңгарны ажыткан соонда, ында сенажты малга дүрген бээри эргежок чугула. Чүгле ажыткан оңгарда сенаж доостурга, өске оңгарны ажыдар.

Моон алгаш көөрге, сенаж белеткээрининң технологиязының допчу утказы мындыг: бирээде, **кевирген сигенниң шыгы 50—60 хуу болур**; ийиде, **оңгарны 3—4 хүн ыяап-ла долдурар**; үште, **оңгарның кырын агаар кирбес кылдыр ыяк дуглаар**.

Хакас автономнуг областың Баград районда «Знаменский» совхозтуң сенаж салып турарының дуржулгазын ап көрээлинер.

Сенаж салыр тускай механизастаттынган отрядты совхозта тургускан. Ол отряд ЖВН-6 жаткаларлыг ийи СК-4 комбайн-биле, КИК-1,4 деп ийи косилка-хээндекчилер-биле болгаш ФН-1,2 деп бир фуражир-биле хандыртынган. Хээндектээн массаны трактор тергелеринге чүдүргеш, сөөртүп чорудуп турар. Сенажты С-100 трактор-биле таптай бастырып турар.

Чаңгыс ажыл хүнүнде отряд 100 тонна чедир хээндектээн сигенни салып турар. Совхоз сенажты автомашиналар-биле сөөртпестээн. Чүге дээрге, трактор тергези-биле сөөртүрүнден улуг карылгалыг-дыр.

Ол ажыл-агыйда бир центнер сенажтың бот-үнези 2 рубль 13 көп, а анаа сигенниң 2 рубль 68 көп болуп турар.

2. СИГЕННИ САЛГЫННАДЫП КУРГАДЫРЫ

1972 чылдың агаар-бойдус байдалдары сигенни бүрүнү-биле эки шынарлыг кылдыр ажаап алырынга бергедээшкинни тургускан. Оон аңгыда, чаашкыңга сигенниң хоолулуг бүдүмелдери эстип үрелир, а ол ышкаш үнүштүң эң-не чымчак кезектери ылбыраар, ынчангаш белеткээн сигенниң шынары кудулаар.

Сигенни күштүг салгыннадыышкын-биле кургадырын ажыглаар болза, ол чорукту болдурбас арга бар. Салгыннадып кургаткан сигенниң шынары анаа кургатканындан бедик болур.

Чаш малга бээр хоолулуг сигенни белеткээри-биле сигенни салгыннадып кургадырын ажыл-агыйларга ажыглаар херек. Бистиң байдалдарывыска сигенни салгыннадырын шөлдерге кылып турар.

1971 чылда Дуржулга станциязы сигенни салгыннадып кургадырынга хереглээр, үш булуң хевирлиг демир херекселди кылган. Агаар хуваар ындыг херекселди чиңге демирлерден, ыяштан-даа кылып ап болур. Ол агаар хуваакчызынга вентиляторну улаптар.

Ындыг технологияның алыс утказы чүл дээрге, кестинген болгаш кеве берген сигенни бөлгеш, адаа шаараш херексел кырынга, хажыыларындан агаар үнмес кылдыр, оваалаптар. Баштай кургадырда, сигенниң каъдының кылыны 1,5—2,0 метрден ашпас ужурлуг. Ол каътты кургаткан соонда, кылыны база-ла ындыг кылдыр, ийиги каътты салыр. Ооң соонда үшкү каътты салыр. Оваалаан сигенниң бедии 5 метр четкиже чедир ынчаар салып келир. Сигенни шаараш кылдыр салган түдүм, кургаачалы эки болур. Өл сигенни салган дораан-на вентиляторну ажылдадыптар.

Оваалаан сигенниң даштында агаарның шыгы ооң иштинде агаарның шыгындан куду болурун хайгаараар херек. Чүгле ынчан агаар сигенни кургадып болур. Бир эвес шаараш херексел кырында салган сигенниң өл-шыгы 40 градустан өрү болза, хондур үзүктелиишкин чок салгыннадыры эргежок чугула. Чаашкын чаап турда кылбаза чогуур.

Бир тонна сигенге 30—75 квт. шак чарыгдаттынар. Чаңгыс херекселге сезон дургузунда 150 тонна чедир сигенни салгыннадып кургадып болур. Сиген кургаан соонда, адаанда шаараш херекселди ушта тырткаш, дораан база-ла ажыглап эгелээр.

3. СИГЕН ДАЛГАНЫН БЕЛЕТКЭЭРИ

Эрткен чылын республиканың элээн хөй ажыл-агыйлары сиген далганын бүдүрүп эгелээн. Тодаргай технология тургустунган, четчир дуржулга бар апарган.

Чижээ, Дуржулга станциязы эрткен чылын 75 тонна сиген далганын белеткээн турган. Ынчалзажок, сиген далганын багай шынарлыг белеткеп турарының чижектери эвээш эвес. Хөлүн эрттир өрттеткен азы өл-шык болуп турар.

Сиген далганын белеткээриниң технологиязында кол чүве болза, хөлүн эрттир өл болдурбазы болгаш температуразын бедитпези, кескен сигенни изиг хүнге үр чыттырбазы-дыр. Ол чүүлдер сиген далганында каротинниң база хоолулуг бүдүмелдерниң дүрген хайлырынга чедирер.

Сиген далганының шынарында каротинниң, протеинниң болгаш клетчаткаларның кайы хире барын барымдаалап тодарадыр. Техниктиг негелделерни ёзугаар алырга, килограмм сиген далганынга каротин 120—180 миллиграмм, протеин 14 хуу, клетчаткалар 26 хуу болур ужурлуг. Чочак тараа сигенинден кылган витаминниг далганның өл-шыгы 10—12 хуу болур. Витаминниг далган белеткээри-биле бобыларны чечектелип чедишкенде, элактарны баш тыртып келгенде кезер херек. Ынчан сигенге чиг каротин болгаш протеин эң-не хөй санныг чоруур.

Сиген далганын үзүктелиишкин чок бүдүрери-биле ногаан конвейерни тургузары чугула. Аңаа хөй болгаш чаңгыс чылдыг сигеннер, янзы-бүрү бобы злактарның холуксаазы кирер.

Белеткээриниң технологиязы мындыг: сигенни КИК-1,4 азы КУФ-1,8-биле кестиргеш, хээндектээн массаны далган кылыр черге эккээр. Чаа эккелген ногаан массаны температуразы 800—1000 градус кургадыр барабанче дамчыдар. Кургадыр барабанның температуразын база дүргедээшкинин сигенниң өлүнден хамаарыштыр таарыштырар.

Сиген далганының шынарын мынчаар тодарадыр: далганны адышка дыңзыды тударга, бичии-ле тоглаар, салаалар истери олчаан артар. Ол эки шынарлыгда ындыг. Ынчаарга адыштаарга тоглап дүжүп турар болза, далган хөлүн эрттир кургаан, чемниң шынары кудулааны ол.

Демги-ле үстүнде айыткаанывыс «Знаменский» совхозта АВМ-0,4 деп ийи агрегатты кожа тургускан. Олар чаңгыс ээлчег дургузунда 3,5—4,0 тонна сиген далганын белеткеп турар. Хонукта үзүктел чок ажылдаарга, 10 тонна чеде бээр. Ол совхозта бир центнер сиген далганының бот-үнези 10 рубль хире, а бистиң Дуржулга станциязынга эрткен чылын 11 рубль 73 көп болган.

Сиген далганы бедик хоолулуг шынарын чидирбес болур төлээде, ону караңгы кургаг черге, саазын азы полиэтилен хаптарга кадагалаары эргежок чугула.

Мал чемин эки шынарлыг кылдыр элбеди белеткеп алырының депшилгелиг аргаларын допчузу-биле тайылбырлаарга ындыг-дыр. Ону ажыл-агый бүрүзүнге ажыглап нептередир херек.

В. САХАРОВСКИЙ,
Дуржулга станциязының мал чеми бүдүрер килдизиниң эргелекчизи.

АНЫЯКТАР—ЭРЕСТИГЛЕР

Бии-Хем районнуң «Өөк» совхозунда аныяктар Н. Карбы, З. Ламажап, Л. Монгуш болгаш өскелер-даа коммунизмниң аныяк тургузукчулары адын сыкпайн, эки ажылдап турарлар. Олар кыргыкчыларның республика чарыжының киржикчилери болган болгаш Надя Карбы аныяктарның ортузунга бирги черни аңаа алган.

Ол-ла Надя биле Зина Ламажап олар Чөөн-Сибирьниң Иркутскиге болган кыргыкчылар маргылдаазынга база киришкеннер, аңаа Надя Карбы аныяктардан база бирги черни алган.

Ам Надя Карбы биле Зина Ламажап олар кыргыкчыларның Бүгү-россия маргылдаазынга киржири-биле белеткенип турарлар. Бо чурукта — Надя Карбы, Зина Ламажап болгаш Люба Монгуш.

Н. БРЕДИХИННИҢ фотозу.

МУЗЕЙНИҢ АМГЫ БОЛГАШ КЕЛИР ҮЕЗИ

Тывага культураның болгаш эртемниң баштайгы одаа—Тыва республиканың чурт шинчилээр Алдан-Маадыр аттыг музейи бүгүдеге билдингир болгай. Чыл келген тудум бистиң музейге кээп турар кижилерниң саны көвүдеп турар. Ооң делгелге залдарында база фондузунда сураглыг эртемденнерниң бөлүп чыгганы кайгамчык солун материалдар бар. Колхозчулар, сургуулдар, аспирантылар, эртемденнер, журналистер туржук, кадагааты чурттардан суг адап-сурап чораш, бистиң музейге черле кандыг кижилерни келбес дээр ону! Ооң кадында чылдыңна кежер музейни Тываның ырак-узак районнарынга план ёзугаар көргүзүп турар чаңчылдыг бис. Тыва күрүнениң баштай бодарап тургустунганы Суг-Бажы дээр (ам Кочетово) суурда бистиң музейниң салбыры шуут ажыттынган, ону Москва безин өөрүп деткээн. База бир чүгээр ажылывыстың көскү барымдаазы болза, Тываның Араттың Революстуг намының тургустунган чери болур Өөктүң Кара-Ыяшта төөгүнүң чугула бажының шимеп каастааны болур.

1967 чылдың чеди ай үезинде Күрүне болгаш Ленин шаңналының лауреады база ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының корреспондент-кежигүнү Г. Н. Флёров баштаан эртемденнер бистиң музейни мынча деп мактааннар:

«Москваның физика эртемденнери Кызыл хоорайда турар кайгамчыктыг музейни кедергей-ле сонуургап көрдүвүс. Делгелгениң залдарын бодунуң ажылынга сундуккан болгаш ёзулуг ынакшаан кижилер кылган-дыр, ол хамык материалдар тыва чоннуң эртип келген алдарлыг төөгүзүн сагыш хандыр көргүзүп кээр-дир...»

Музейниң делгелге залдарынга тайылбыр кылыры база бир онзагай хевирниң суртаал ажылы болур. Сөөлгү үеде бистиң музейивис кандыг чүвениң кайын тыптып келгенин, төөгүге кандыг ужур-дузалыын келген кижилерге кончуг билдингир тайылбырлап бээр эртем ажылдакчыларлыг апарган. Чоокта чаа Тываның сураглыг тоолчулары бистиң музейге чораан, оларның «Хүндүлүг аалчылар дептеринде» бижип каан өөрүшкүнүң сөстеринден чаңгыс домактан бараалгадып көрейн:

«1972 чылдың июнь айның 20-де Алдан-Маадыр аттыг музейге чордувус, тоолчулар чыыжынга келген үжен ажыг бөлүк көрүкчүлер Елена Байкараның төөгүнүң материалдарын тайылбырлааның бистер кончуг сонуургап дыңнадывыс. Улуу-биле четтирдивис!».

Көрбес силер бе! Эр кижиниң эдилеп чораан бурун херекселин делгеп каары бир янзы ыйнаан, ынчаарда оларны кандыг уран-шевер дарганнар, дааранып херээженнер чүүден кылып каарыл база кандыг үеде ол этти эдилеп чорааныл дээрзин эртем ёзузу-биле тайылбырлаарга, оларны эдилеп чораан тоолчуларга безин дыка магалыг болганын бо хензиг домак илередип турар-дыр.

Бо чылдың июль айның 14-те бистиң музейге ыр аялгазын чогаадыр композиторлар моорлап келгеннер. Ол эштерниң күзелин илереткен одуруглар бо-дур:

«РСФСР-ниң Композиторлар эвилелиниң төлээлери — бистер бир бөлүк композиторлар чурт-шинчилел музейин дыка-ла магадап көрдүвүс. Эң эки делгелгелерни даарыштыр кылып тургускан эртем ажылдакчыларынга болгаш тайылбыр кылып турда, чугаа-сооду чечен-мерген эштерге өөрүп четтиргенивисти илередип тур бис. Чаңгыс кончуг күзээр чүвевис болза, Тываның республика музейиниң турар черин улгаттырар, ооң делгем шелдүг бажыңын туттурар өйү келген-дир!».

Ыр аялгазын чогаадыр тускай эртемниг кижилерниң бо чагыы, сүмези, күзели дыка шын. Музейниң келир үезин бодаар, ооң бажың-балгадын алгыды туттурар өй келген.

Амгы үеде музейниң алдар-ады алгаан, кандыг-бир чугула ужуражылга, лекция болу бээрге беш чүс ажыг кижи чыглып келир, ынчаарга чүгле тон азар черге тозан хире кижиниң тон-хевин хүлээп ап болур. Музейниң хуралдаар, кино көргүзер залынга чүгле чүс шаа кижи олурар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тудуг болгаш архитектура эргелели база Кызыл хоорайның күүсекчи комитеди Тыва музейниң чаа бажыңының турар черин хоорай картазында демдеглеп киргени кижиниң сеткилин өөртүп келир-дир. Ынчаарга Тываның республика музейиниң дирекциязы Тыва АССР-ниң Культура министерствозунга музейниң чаа бажыңын туттурар дугайында айтырыгны үстүкү черлерге чөпшээредип көөрүн дилеп чугаалаап чүве, ол чугула дилегниң харыызы сураг барды.

Тыва чоннуң бурунгу болгаш амгы төөгүзүн база келир үезин көргүзүп турар чер — бистиң музейниң чаа бажыңын туттурар өй келген.

М. КЕНИН-ЛОПСАН.

Тыва музейниң эртем ажылдакчызы.

МӨГЕ БЫРА

Болган таварылга

Чоокка чедир-ле Өдүген, Хам-Сыраның сураглыг начыны чораан Быра Дупчурович Бараан-биле өң-тала улус бис. Аажок бедик думчуктуг, чазык чаагайы кончуг, кылын хүрең шырайлыг эр-ле болгай. Ол бо чылын чырык черге төрүттүнгенге-ле алдан дөрткү кышты чурттап эрткен. Ынчалза-даа ол «ашак» деп сөстү кажан-даа хүлээвес, «ам-даа аныяк мен, кижи кырыыр шөлээн кайда боор!» дээр кижи.

Эрте-ле сураглыг мөгелер дугайында хөөрежип бээр бис, а ол мынча дээр кижи:

— Чүвениң шыны херек, Тожунуң мөге Чадамбаа хөөкүйге октаткан мен, а ооң-биле удаа турган Лопсаң Мөөрең (сөөлзүредир Лопсаң шагдаа дижир турган) мөгени дүжүрген эвес мен бе, оң. Ынчан сураглыг мөгелер ийини апкаш, амалаар чүве болгай. «Быра-биле хүрежир мен» дээн мөге Лопсаңның чугаазын дыңнааш, арным изиш дээн эвейикпе. А хүрежирде кончуг-даа түрү бастып кээр кижи болган: кур чериниң шириин адыгны дег сарбагар улуг холдары-биле хоора соп эккелгеш, ону адыжынга хүлгүлептир уштай каапкаш, өнаан ам кээп сегирип алыр кижи.

Мен мөге Лопсаңның солагай холунуң билектен алгаш, ону астындыр көдүрүп чоруй, солагай будунуң майыынче тепшишаан, чая тударымга, кижим черде барган. Тургузу тыртып каар дээш көдүреримге, мөге Лопсаң «Чүү болду бо! Билбедим!» деп туруп орган эвейикпе.

— Ам аъргаңың адыы-биле канчаар хүрешкениңер дугайын хөөреп көрүңерем. Быра Дупчурович?—дидим. А мөгениң чугаазы мындыг янзы болган.

1949 чылда чеди айның ортан үезинде сыын адып алыр дээш, Өдүгенниң Бургук тайгазының Тас Бажынга Кеский Шура, Куш-оол Шанчыма дээр ийи бичии-оол эдертип алгаш, чоруп үне берген мен. Тайга бажы ыяш чок тас, сериин, ымыраа-сээк чок боор чүве болгай, ынчангаш чайгы аң аңаа турар. Ойда чаңгыс шетке үш чарывысты баглап каапш, дараазында чигилдирни харап көөрү-биле ынаар чадаг базыптывыс. Деспек кырынга үнүп келгеш, көрүп орарывыска, карак-ла бо, баглап каан чарыларывысче ийи адыг күдүжеңейндир үнгеп кел чорлар. Боолар база хирелиг, үжен ийи дугаарлыг ийи дүүргелиг улус бис, ийи бичии оолду база чүү эптерим дээр боор, школачылар-ла болгай, ынчангаш аңаа-ла хоюзар дээш чарыларывысче иде базып бадыптывыс.

Адыглар бисти көрүп кааш, бут кырынга харап, туруп, чааргап чоруп, ынай-ла маңнаптылар. Бирээзи бир харлыг бичии оглу, өскези—иези—кыс адыг болду. Кыс адыгның чоруур хөңнү чогу кончут, баалык апкыже бисче ийи-даа кылчап кылынды. Чоруур тура чок, кижиже хая көрнүп бар чоруур адыг катап тегерипр чүве болгай, ынчангаш ындыг адыг-биле эртежик санашканы дээре. Мен-даа адыгларның соо-биле бараадап базыптым. Чарыларда артып калган оолдар сыгырадыр, хая көрнүп кээримге, холдары-биле кедээ таламчеле имней-дирлер.

Ам көргем: кыс адыг мыя бо каре хаактар арадындан кулаан чылыйтыпкан, аксын өңгер-ле кара кылдыр, узун сарыг-сарыг азыг-диштерин шаараартыр ырланып, кончуу сүргей кезенип каапкан үнүп олур! Меңээ ынча-мынча келгеш, ийи бут кырынга тура-ла дүштү.

Адыг кижиниң чанынга келгеш, ийи бут кырынга туруп-кан болганда, дегиит атпааже хоржок, ооң башка холун бадырып ора, ол уу-биле кижини чуул шааптар дээш, туруп бээр чүве болгай. Кижини часкаарда дедир, колдуктаан хевирлиг бодунуң адаанче киир часкаар. Аргалыг болза, адыгның сөөгүн сый адар ужурлуг, ок сөөгүнге дээрге-ле мөңгүрээзи пат, калбаш барып ужар боор. Ынчангаш мен-даа мурнумда турган адыгның оорук сөөгү найы сен дээш, дүүргемниң борбак огу-биле чык-ла кылдым.

Адыг хоректей каапкаш, өштүг бир дайнааш, чанында турган оглунуң читкедеп туткаш, ынай шывадапты. Оонна карак-кулак чок бо-ла келгеш! Адар чай кайда боор, боо аксы-биле бир үстүрдүм. Шелипкен ышкаш болган—боо шөлде чаштай берген. База шураарда, былдай дүшкеш, адыгның аксы четпес хире чарык кежинден ала чоруй шелеримде, черге барып шала үскеш, улам араатанзааш, аксы уургай дег кара чүве апарган катап-ла келди! Бажының дүүдериглен кежи ийи талазында адыраартыр чалданып үне берген, сирти түрлүү аажок сирбейип келген боор чорду.

Кижиже халдаарда баштай-ла холу кээр амытан-дыр. База бир часкаар дээш холун көдүрүп чорда, адыгның чоон ештү холумда кирген дег-ле болган, а мен адыгны кара күш-биле шывадаарымда, адыг аптара дег кара дашты ажып барып дүшкеш, катап тура халааш, ам менче хөме кээрнинден дидинмейн, өске таламдан кээп алыр деп-ле бодаан боор, мени долгандыр халыыр орта, мен ызигленген уум-биле адыгны соора-маара барып алгыладым. Адыг ийиги удаа баштайгызындан-даа ырадыр долгангаш, ол-ла уу-биле кес баалыкты ажа маңнай берди. Ам миннип, көрдүнүп турарымга, адыг мээң чаргаш алгы тонумнуң үттүгчарын дужун чара шаап бадырыпкан болду.

— Аа, тоолда-ла чүве! Тергиин-не күштүг турган-дыр силер аа, акый?

— Чо-ок!—деп, мөге удурланы-дыр. Анаа-ла кара күш-биле кижи адыгта кая быражыр боор! Азыг-диштиг амытанга. Эң-не кол чүве аваангыр-кашпагай болгаш угаан салбайн, шын хөделиринде-ле болгай. А бо сегиржип алышкында адыг, мырыңай үзе кээрге, мен кончуг дүрген былдай каапкаш, ооң халаан уунче ону шывадап турган-на болгай мен. Ынчап кээрде, адыгның бодунуң шураан ээнии меңээ база дузалап турбас чүве ийикле.

— Сегиржишкин ооң соонда төнүп калды бе?

Ийе, төнген. Ийи бичии оолдуң чүректери ам кээп орталанып, ыыды үнүп келдилер. «Баштай адыг сенче шурап турду, а ооң соонда сен адыгже шурап, соора-саара сегирип ап турдуң!» дишкеш, сөс-ле каттыржырлар болбазык бе. Кижи айыылды доораан уттур дээри-ле шын чүве, мээң ам кээп сөөгүм аажок сириленп турза-даа, оолдар-биле кады база аажок каттырган тур мен денер даан. Канчап меңээ шывададып турар адыг боор дээш аан.

Мөге Лопсаң-биле хүрешкеш, чүгле эълим бичии чуурулган чоржук, а адыг-биле хүрешкеним соонда, хол-будум шынганнарының сиирлери ажып, аарып туржук. Адыг-биле демиселге ол хире күш үндүрген болган мен.

Мөге Быра ажылга мырыңай кедергей ынак кижи. Ол үргүлчү совхозтуң малын кадарып чораан болгаш бо чылын совхоз төвүнде бараанның чемниң магазиннерин таныылдап турар.

М. ЭРГЕП.

ГТО-нуң байырлалы—спортчу байырлал

Бүгү-эвилелдиң күш-культуржуларының байырлалы август 12 болгаш олимпий оюннарының ажыттынар хүнү август 26 — күш-культураның ёзулуг байырлалдарының хүннери болур. Ол хүннерде ГТО комплекизиниң негелделериниң болгаш нормаларын массалыг дужаар талазы-биле конкурс-көрүлделер, спартакиадалар, маргылдаалар бүгү чуртка эртер. Ындыг шиитпирни күш-культураның ГТО комплекизиниң талазы-биле Бүгү-эвилел комитеди хүлээп алган.

Украинада ГТО-нуң комплекизин шиңгээдип алыр ажылдың кандыг янзылыг чоруп турарының дугайында делгереңгей илеткелди ГТО комплекизиниң талазы-биле республика чөвүлелиниң даргазы, Совет Эвилелиниң ийи дакпыр Маадыры генерал-майор А. Педбайло кылган. ГТО-нуң комплекизиниң нормаларын дужаары Украинада массалыы-биле чоруп турар деп ол чугаалаан. Киев областың болгаш хоорайның спорт комитеттеринде, СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг колхозта болгаш Ленин база Октябрь Революциязы ордениг металлургия заводунда бо ажыл бедик деңнелде тургустунган.

Ынчалзажок бо талазы-биле республикага боттандырар ажылдар ам-даа хөй. ГТО-нуң нормаларын дужаарынга республиканың бүгү школалары хаара туттунмаан. Симферопольда «Локомотив» деп стадионну ГТО-нуң нормаларын, негелделерин дужаарынга бурун белеткеп кылган-даа болза, ол эки ажыглаттынмайн турар.

Москва хоорайда ГТО-нуң пропагандистери хоорай чурттакчыларының ортузунга күш-культураны, спортту нептередир талазы-биле эвээш эвес ажылдарны боттандырып турар. Эң эки спортчу өг-бүле, подъезд, бажың дээш маргылдаалар найысылалда эртип турар. Ооң аңгыда төрелдешкек бүдүрүлгелерниң цехтериниң болгаш килдистериниң аразында маргылдаалар уламчылап турар.

Чижеглеп алган сан-биле алырга бо чылын ГТО-нуң нормативин беш миллион ажыг кижи күүседир. Москваның дөрт заводунда ол хире санныг хөрек демдектерин кылырының чагыы кирген.

Ук хуралга дараазында чылда боттандырар ажылдарның планын бадылаан.

(СЭТА).

Тоску салыг

(Ооң канчаар эрткени)

Делегейге хөл шыдыраа талазы-биле бирги чер дээш Б. Спасский биле Р. Фишерниң аразында тоску салыг хайым боол доозулганын моон мурнунда парлаан болгай бис. Августуң 1-де Рейкьявикке болган ол оюннуң канчаар эрткенин сонуургадыр-дыр бис.

Ак тала-биле Спасский, а кара тала-биле — Фишер ойнаан.

Тарраштың камгалалы.

1. d4 аът f6 2. c4 e6 3. аът f3 d5 4. аът c3 c5 5. cd аът:d5 6. e4 аът:c3 7. bc cd 8. cd аът c6 9. Теве c4 b5.

Шыдыраа маргылдааларынга ындыг көш таваржып тургулаан боол чадавас-даа болза бо удаада ындыг көш эң баштай болган боол болурун шыдыраа талазы-биле эртемденнер чугаалап турар.

10. теве d3.

«d5»-те оолду чивези билдингир: чүге дээрге ак тала тевезин алзыптар апаар.

...Теве b4 шалаан 11. Теве d2 шалаан.

12. Мерзе: d2 a6 13. a4 0—0 14. Мерзе c3 Cb7 15. ab ab 16. 0—0...

Он беш дугаар көште чедир оолдарны чипкижеге чедир ак тала ноянны терге-биле солуптур кежүп болбас ужурлуг деп шыырак дээн шыдыраачылар санап турар.

Ынчангаш Фишер ...мерзени b6-же көшкен.

Фишер ындыг күштүг көш-биле ак таланың быжыг туружун суларадып, талаларның байдалдарын деңнештирипкен.

17. Терге a — b1 b4 18. Мерзе d2 аът : d4.

Кара тала аргалыг-ла болза чижиринче албадап, турушту бөдүүнчүдерипче чүткүп эгелээни ол-дур.

19. Аът : d4 мерзе : d4 20. Терге : b4 мерзе d7 21. Мерзе: e3 терге f—d8 22. Терге f—b1 мерзе : d3 23. Мерзе : d3 терге : d3 24. терге : d7...

Хайымнажыры «чайлаш чок» хире апарган...

...g5 25. Терге b8-же шалаан, терге : b8-ти алган 26. Терге : b8-че шалаан ноян g7-же көшкен 27. Мерзе : 3 терге d2-же чайлаан 28. h4 h6 29. hg hg.

Көштүң байдалы мынчап баарга, хайымнажырынга тура чок диртип турар Фишер хайым-дыр бис деп сүмелээрге, делегей чемпиону ындыг-дыр харын деп хүлээп алган.

Маргылдааның сааы ооң соонда 5,5 : 3,5 боол, база-ла Фишер мурнап турар.

Дараазында оюн августуң 3-те болур ужурлуг. Ак тала-биле Р. Фишер ойнаар.

(СЭТА).

АРЖААНЧЕ САГЫШТЫ САЛЫР

Улаатай унунуң чурумалдыг каас-чараш бойдузун магадап, ында аржаанга дыштанып, эмненип турар кижилер чыл бүрү көвүдээн. Улаатай аржааны Тывада сураглыг черлерниң бирээзи апар чыдар.

Кожавыста Моолдан, Хакасиядан, Тываның Бай-Тайга, Каа-Хем Эрзин, Тес-Хем дээш өске-даа булуңнарындан, маңаа келир кижилерге таарымчалыг байдалды тургузар болза эки. Чоннуң күзели ындыг.

Аржаанче баар орук кадыр-берт, малгаштыг. Чаашкын чаапкан соонда машиналар ынаар чоруп шыдавас апаар. Дыштанган кижилерге ол дыка берге. Бир эвес Өвүр районнуң күүскому боже сагыш салып, орук черин дамчыштыр бир трактор чорудуптар болза, ону кылып каарының аргазы бар.

Дыштаныкчыларның майгыннары ажык черде туруп турар. Арыгланыр бажыңнар шуут чок. Мону Хандагайты кедээ Совет эскерип көөр болза эки. Аржааның санитарлыг байдалы негелдеге дүүшпес. Ооң девискээринде консерва хааржактары, бузулган шилдер, сөөктер дээш чүү чок дээр.

Ырак черлерден келген кижилер аржаанга баштай барганда канчаар кирерин билбес. Эмчиниң сүмези база херектиг турар боор-дур. Эмчиниң тайылбыр-сүмезин бижээш аңаа азар болза эки. Кандыг аарыг кижи, аржаанга хүнде каш катап кирерин, канчаар эмненирин сүмелезе дыка-ла таарымчалыг болур ийик.

Аржааның чоогунда малчыннар мал-маган одарладып, семиртип турар болгай. Ынчангаш оон үнүп чыдар бажынга мал-маган дүне-даа, хүндүс-даа келир, саза базып, довурадып кааптар, кажаа чок. Шоргаларның бир кезии хос, дадарык демирлер, бир чамдыызы улай салган ирик терек болуп турар. Аржаанга келген кижилерниң кирер чери чаңгыс. Арта-ла бир кижиге үзе тура өй манза кажаа. Оочурлаан кижилер көвей болур.

Бо аржаанга суббота, улуг хүннерде безин дыштаныры-биле келир улус база кайы көвей. Ындыг турбуже, Өвүр райпозу бо чылын аржаанче чаңгыс-даа автолавка чорутпаан. Неделяда оода бир катап аъш-чем, хлеб аймаан аппарып, садып турза кандыг деп.

Июль айның ийиги чартыында Сүт-Хөлден харын бир автолавка келген. Дыштаныкчыларның өөрүшкүзү аажок болду. А Өвүр райпозу автолавкадан ынчаар түге чорудуп болбас деп.

Аржаанда дыштаныкчылар ортузунга лекция, беседалар организастап, хөй-нииттиниң көрүм-чурумун быжыглаар хемчеглерни алыры база чугула деп бодаар мен.

Чоннуң кирип турар өске-даа санал-оналы хөй. Бо бүгүнү өөренип көөрү күзенчиг. Чыл чаңгыс эвес. Маңаа дыштаныкчылар чылдың-на эвээш эвес келир болганда, таарымчалыг байдалды тургузар хемчеглерни хамаарышкан черлер алыр боор деп дыштанган чон идегеп турар.

М. МОНГУШ.

Өвүр район.

НЕГЕЛДЕНИ ТООП КӨРЗЕ?

Чоокта чаа чүве. Чоруум аайы-биле «Улуг-Хая» совхозтуң төвү Арыг-Бажы суурга чеде бердим. Чанарда чүүхөө садып алыр дээш суурнуң магазининче базыптым.

Ынчалза-даа диизелиг кара шооча ооң эжиинде астына берген тур. Шакче көөрүмге он шакка беш минута четпес. Таныжым сугдан үверимде магазинниң ажыттынар шагы тос шак дээн чүве болгай. Ол ынчап манап турумда бир ашак баштаан кезек кижилер келди.

Черле ындыг садыг бо, дуңмам. Шивиттер маңаа ажылдаа-ла үр болган улус. Мактадып-даа турдулар. Ам бо магазин доктааткан шагында черле ажыттынмастаан ийин. Ана, түвек-түвек чоруур тур — дээш, ашак чорупту.

Магазин ажыттынарын манаан чоннуң садыгжыларга таарзынмаан хомудалдарын эскерип дыңнадым.

— Чоннуң чагыын күүсетпес садыгжылар бо.

— Садып алыкчыларга база ээлдек эвес.

— Каш-даа катап шил сава дужаап келген мен. Хос хааржактар турда-ла албас садыгжылар чораан.

Бо хомудалдарны кижи бодаарга үүрмек хевирлиг. Ажыл-агыйжы ёзу-биле бодаар болза, ол ындыг эвес болуру чөп. Бир эвес магазинни чогуур шагында ажыдып, чоннуң негелде хомудалдарын тооп көөр чүве болза садып алыкчыларга таарымчалыг, садыгның орулгазы-даа көвүдээр ийик.

Шак хире озалдааш, садыгжылар магазинни ам-на ажытты. Далашкан улус басымлажып каг чазып кирдивис. Садыгжылар бараанарны саазынга ораавайн, садып алыкчыларның мурнунче октагылаптар болду. Улустуң айтырыгларынга харылаарының кандайын эскерип кагдым.

Улуг-Хем райпозунуң баштаар черинге Марта, Байыр-оол Шивиттерниң дугайында чеже-даа хомудалдар кирген сураглыг. Бо талазы-биле чүге чогуур хемчег албайн турар ирги?

Чоннуң негелделери база бар. Ол кандыг негелделерил? Арыг-Бажы суур хөй чурттакчылыг. Чаңгыс садыг чонну хандырары берге. Ооң чадаарда чугула бараанар садар ларёктан ажыдыптар болза чонга чиигеп дээри чугаажок.

Бо бүгү хомудалдарга харыы сөстү Арыг-Бажының чурттакчылары манап турар.

Я. КОНЧУК.

Улуг-Хем район.

ССРЭ СҮЛДЕЗИ—КОММУНИЗМ ПИГИНДЕ

ССРЭ-ниң 50 чылынга турааскааткан делегей альпиниадазының киржикчилери сорулгазын күүсеткен — эң бедик дагның Коммунизм деп аттыг шыпшык бажынга четкеннер. Ооң түңнелинде 7.495 метр даг кырында Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң сүлде демдээн болгаш эвилелдешкен республикаларының туктарын барып аскан.

Чехословакияның альпинистери дагның шыпшык бажынче бир-ле дугаарында үнүп, четкеннер. «Бистиң Советтер чуртунуң спортсменнери-биле найыралывыс улам быжыккан. Мындыг болуушкун кажан-кезээде уттундурбас!» — деп, ЧССР-ниң командазының удуртукчузу Тибор Шурка чугаалаан.

Дагның Коммунизм деп шыпшык бажынга улус чедип турда каан, хүннээрек хүн турган. Делегей альпиниадазының киржикчилериниң сагыш-сеткил байдалы база-ла ындыг чырык-чаагай турган. Аңаа бистиң эвилелдешкен республикаларывыстың шуптузунуң болгаш сес социалистиг чурттарның спортсменнери киржип турар.

(СЭТА-ның корр.).

Дыштаныкчыларның кичээнгейинге!

Туризм талазы-биле область Соведи Чагытай хөлге августуң 10-дан 25-ке чедир «Байлак» деп пионер лагериниң баазазынга ажыттынар чаа турбаазага дыштаныырын күзээннерни чалап тур. Силер аңаа каттап, балыктап, мөөгү чыып-даа, минералдыг (аржаан) сугларлыг черлерже походтарны кылыр силер.

Чиигеткен өртектиг путёвкаларны (16 рубль 50 копеек) профэвилелдериниң адырлар аайы-биле обкомнарындан садып ап болур силер.

Справкалар болгаш айтырыглар талазы-биле бо адрес-биле харылзажып болур силер:

Кызыл, Ленин кудумчузу, бажың № 29, телефон 35-92.

АДМИНИСТРАЦИЯ.

Бажың партазы

Школачыларга бажың парталарын Белоруссияның мебель магазиннеринде садары-биле киирген. Специалистерниң бодалы-биле алырга, Минскиниң электротехниктиг заводунуң бо кылыы өөреникчиниң кичээлдээринге негеттинер бүгү негелделерге дүгжүп турар. Бо чылын бүдүрүлгениң коллективи 20 муң ындыг кылыгларны бүдүрүп үндүрер.

(СЭТА-ның корр.).

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АВГУСТ 4-ТЕ

МОСКВАДАН

15.00—Дамчыдылгалар программазы. 15.05 — Өңнүг телевидение. **«Дириг амытаннар оранында».** 15.55 — Школачыларга. **Пионерлерниң «Артекте» V Бүгү-эвилел слёдунда.** Симферопольдан дамчыдылга. 16.25 — **«Хөлээзиниң хүн».** Уран-чечен фильм. 18.00 — **«Үе».** Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.30 — **«Малышок».** Эң бичиилерге дамчыдылга. 18.45 — Телемедээлер (тыва дылга).

МОСКВАДАН

19.00 — **«Элчиннер өлүрбестер».** Хөй сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы үндүрүлгези. 20.10 — **«Сибирьниң күчүзү». «Тюменьниң үлетпүр-экономика комплекизиниң хөгжүлдези».** Бешки дамчыдылга. 20.40 — **«Ядыы хаан мен».** Литва студиязы.

КЫЗЫЛДАН

21.00 — Телемедээлер (орус дылга).

МОСКВАДАН

21.10—Концерт. 21.25 — **«Советтер чуртунуң кино уран чүүлү «Чапаев».** Уран-чечен фильм. 23.00—23.30 — **«Үе».** Информастыг программа.

агаар

Кызылдың агаар станциязының медээзин ёзугаар алырга, бөгүн республикага шокар булуттаар, чаъс чагбас. Барыын угланыышкынның хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы даглыг районнарга 23-28, артканнарынга 28-32 градус чылыг болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Барыын угланыышкынның хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температуразы 31-33 градус ваапр.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

Кино

АВГУСТ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Хольцауге операциязы»** 10, 11.50, 13.40, 15.30, 17.20, 19.10, 21 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Арыг ынакшылдың кокпазы-биле»** 10, **«Эртинелер ортулуу»** 15, 16.50, 18.40, 20 шактарда.

«ВОСТОК»: **«Алдын туфельдиң төөгүзү»** 15.40, **«Музыканың үннери»** (1-ги, 2-ги кезектери) 17.30, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: Мультчыынды 9.30, **«Чараа-чеченнер тең чок төрүттүнер»** 9, 11, 13, **«Ынакшылдың сарыымы»** (1-ги, 2-ги кезектери) 15, 18, 21 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, пропаганда килдизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, партийжи амыдырал килдизиниң 37-13, культура килдизиниң 23-51, көдээ ажыл-агый килдизиниң 21-47, үлетпүр килдизиниң 22-64, чагаа килдизиниң 41-27, информация база совет тургузуу килдизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 27-41. Солун келбейн барганда 32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Тываның ном үндүрер черниң республика типографиязы (Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу 1). ТС—00784.